

İNSAN MERKEZCİ TAHAYYÜLÜN SİNEMADA YENİDEN ÜRETİMİ: *MAYMUNLAR CEHENNEMİ* (2011-2024) SERİSİNDE TÜRCÜLÜK VE POSTHÜMANİST PARADOKSLAR

THE REPRODUCTION OF ANTHROPOCENTRIC IMAGINATION IN CINEMA:
SPECIESISM AND POSTHUMANIST PARADOXES IN THE *PLANET OF THE APES*
(2011-2024) SERIES

Gizem CENGİZ TİRYAKI¹

Özet

Yirmi birinci yüzyılda insan ve hayvan arasındaki sınırların bulanıklaşmasıyla birlikte popüler sinemada türler arası hiyerarşiyi sorgulayan önemli filmler üretilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda ilk olarak 1968 yılında yapılan *Maymunlar Cehennemi* (*Planet of the Apes*) filminin 2011-2024 yılları arasında üretilen yeni serisi, insan merkezci düşüncenin sinematik temsillerini ve türücü ideolojilerin nasıl yeniden üretildiğini incelemek için bir örnek oluşturmaktadır. Bu çalışma, seriyi posthümanist kuramlar ve eleştirel hayvan çalışmaları perspektifinden analiz ederek filmlerin görünürde hayvan özgürleşmesini savunurken aslında nasıl insan merkezci bir paradigmayı pekiştirdiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışma, insan merkezci düşüncenin tarihsel gelişiminden posthümanist kuramların yükselişine, sinemadaki insan merkezci temsillerden *Maymunlar Cehennemi* serisinin detaylı analizine kadar geniş bir yelpazede konuyu incelemektedir. Sinema çalışmaları ile eleştirel hayvan çalışmalarının kesişiminde konumlanan bu araştırma, Peter Singer'ın türçülük kavramı, Giorgio Agamben'in logosentrizm eleştirisi ve Donna Haraway'in eleştirel yaklaşımlarından yararlanmaktadır. Buradan hareketle çalışma, popüler sinemanın insan-hayvan ilişkilerini kavramsallaştırma biçimlerini sinematografik analiz yöntemleriyle inceleyerek bu temsillerin türücü ideolojileri nasıl beslediğini ve sinema filmlerinin toplumsal değer normlarını şekillendirmedeki rolünü ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: *Maymunlar Cehennemi*, Sinema, Posthümanizm, Türçülük, Film analizi.

Gönderim Tarihi/Submitted	: 28.07.2025
Kabul Tarihi/Accepted	: 30.10.2025
Sorumlu Yazar/Corresponding Author	: Gizem CENGİZ TİRYAKI
E-posta / E-mail	: agizemcengiz1@gmail.com
Doi	: 10.47124/viraverita.1752523
Atıf / To Cite	: Cengiz Tiryaki, G. (2025). İnsan merkezci tahayyülün sinemada yeniden üretimi: <i>Maymunlar Cehennemi</i> (2011-2024) serisinde türçülük ve posthümanist paradokslar. <i>ViraVerita E-Dergi</i> , (22), 390-416. https://doi.org/10.47124/viraverita.1752523

¹ Dr., Bağımsız Araştırmacı. İstanbul/TÜRKİYE. (ORCID: 0000-0002-2215-1868).

Bu çalışma [Creative Commons Atıf-Ticari Olmayan 4.0 Uluslararası \(CC BY-NC 4.0\) lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) kapsamında yeniden kullanılabilir.

Abstract

With the blurring of boundaries between humans and animals in the 21st century, important films that question interspecific hierarchy have begun to be produced in popular cinema. In this context, the new series of *Planet of the Apes*, originally made in 1968 and produced between 2011 and 2024, serves as an example for examining the cinematic representations of anthropocentric thought and how speciesist ideologies are reproduced. This study aims to analyze the series from the perspective of posthumanist theories and critical animal studies, revealing how the films actually reinforce an anthropocentric paradigm while seemingly advocating for animal liberation. The study examines the topic across a broad spectrum, from the historical development of anthropocentric thought to the rise of posthumanist theories, from anthropocentric representations in cinema to a detailed analysis of the *Planet of the Apes* series. Positioned at the intersection of cinema studies and critical animal studies, the research draws upon Peter Singer's concept of speciesism, Giorgio Agamben's critique of logocentrism, and Donna Haraway's critical approaches. Based on this premise, the study aims to examine how popular cinema conceptualizes human-animal relationships through cinematographic analysis methods, revealing how these representations reinforce speciesist ideologies and the role of films in shaping societal values and norms.

Keywords: *Planet of the Apes*, Cinema, Posthumanism, Speciesism, Film analysis.

İnsan Merkezci Tahayyülün Sinemada Yeniden Üretimi: *Maymunlar Cehennemi* (2011-2024) Serisinde Türçülük ve Posthümanist Paradokslar

GİRİŞ

İnsan ve hayvan arasındaki sınırların giderek bulanıklaştığı yirmi birinci yüzyılda, popüler sinema türler arası hiyerarşiyi sorgulayan önemli bir platform haline gelmiştir. Özellikle bilimkurgu sinemasında görülen örnekler, teknolojik gelişmelerin insan-hayvan ilişkilerine etkilerini konu edinirken bu ilişkinin etik ve ontolojik boyutlarını da tartışmaya açmaktadır. Bu bağlamda 2011 yılında başlayan, 2024'te tamamlanan ve *Maymunlar Cehennemi* olarak Türkçeleştirilen *Planet of the Apes* film serisi, insan merkezci düşüncenin sinematik temsillerini ve bu temsillerin türçülüğü nasıl yeniden ürettiğini anlamak için önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Bu çalışma, insan-hayvan ilişkilerinin sinemadaki temsiline odaklanarak *Maymunlar Cehennemi* film serisini posthümanist kuramlar ve eleştirel hayvan çalışmaları perspektifinden analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın amacı, felsefi tartışmalara derinlemesine bir katkı sunmaktan çok, insan merkezci düşüncenin geniş kitlelere ulaşan popüler bir sinema örneği üzerinden nasıl yeniden üretildiğini görünür kılmaktır. Bu doğrultuda çalışmanın temel iddiası, milyonlarca izleyiciye ulaşan serinin, görünürdeki özgürleşme söyleminin altında, insan merkezci ve tür temelli bir paradigmayı diyaloglar, karakter tasarımları, sahne kompozisyonları ve öyküleme yapısı gibi sinematografik araçlarla nasıl pekiştirdiğini logosentrizm, antropomorfizm ve posthümanist paradoks bağlamında ortaya koymaktır. Böylelikle çalışma, popüler sinemanın insan-hayvan ilişkilerine dair toplumsal algıyı nasıl ürettiğini ve bu üretimin ideolojik yönlerini anlamak açısından önem taşıyacaktır.

Araştırmanın metodolojik çerçevesi, sinema çalışmaları ile eleştirel hayvan çalışmalarının kesişiminde konumlanmaktadır. Film analizi yöntemiyle yapılan inceleme, Peter Singer'ın türçülük kavramı, Giorgio Agamben'in logosentrizm eleştirisi ve Donna Haraway, Rosi Braidotti gibi posthümanist düşünürlerin eleştirel yaklaşımları temelinde şekillenmektedir. Bu teorik zemin aracılığıyla, maymun karakterlerin dönüşüm süreçleri, antropomorfik temsillerin arkasındaki insan merkezci perspektif ve dil ile zekâ arasında kurulan hiyerarşik ilişki eleştirel bir gözle ele alınmaktadır.

Çalışmada ilk olarak insan merkezci düşüncenin tarihsel gelişimi Aristoteles'ten Darwin'e uzanan bir perspektifle incelenmekte, logosentrizm ve türçülük kavramlarının felsefi temelleri tartışılmaktadır. İkinci olarak, hayvan hakları hareketinin gelişimi, posthümanist kuramların yükselişi ve transhümanizm görüşü ele alınmaktadır. Üçüncü olarak ise sinemada insan merkezci temsillerin kökenleri araştırılmakta, son bölümde ise *Maymunlar Cehennemi* serisi bu teorik çerçevede detaylı bir analize tabi tutulmaktadır. Bu sinematik analiz ile birlikte popüler filmlerin, sinematografik öğeleri ve anlatım tekniklerini kullanarak türçülük bağlamında toplumsal algıları nasıl şekillendirdiği ortaya koyulmaktadır.

Maymunlar Cehennemi serisi hem uluslararası hem de Türkiye'deki akademik çalışmalarda çeşitli perspektiflerden ele alınmıştır. İngilizce literatürde, Sean Parson (2016) "Ape Anxiety: Intelligence, Human Supremacy, and Rise and Dawn of the Planet of the Apes" adlı kitap bölümünde serinin ilk iki filmini ele alıp filmlerin antropomorfizm ve logosentrizm sorunlarına dikkat çekmiş, John Sorenson (2012) "Two Films" adlı makalesinde ise filmlerin primat hakları konusunda farkındalık yaratma potansiyelini vurgulamıştır. Thomas J. West'in (2019) "Going Ape: Animacy and Affect in Rise of the Planet of the Apes" adlı makalesi, serinin ilk filmini canlılık (*animacy*) ve duygulanım teorisi üzerinden analiz etmektedir. Phil Henderson'ın (2015) "The Sun Never Set on the Human Empire: Haunts of Humanism in the Planet of the Apes Films" başlıklı kitap bölümü ise serinin ilk ve ikinci filmleri olan *Rise* (2011) ve *Dawn* (2014) filmlerini posthümanist düşünce çerçevesinde incelerken bu filmlerin ırkçılık, kapitalizm ve kolonyalizm bağlamlarından da bahsetmiştir. Ayrıca, Christina Haupt'ın (2019) *Touching Upon Boundaries: An Analysis of Interspecies Relationships in the Planet of the Apes Novel, its Cinematic Adaptations and Remake* adlı çalışması hem romanı hem de romanın sinematik uyarlamalarını konu edinerek metinler arası bir inceleme yapmıştır. Türkiye'deki literatürde ise konuyla doğrudan ilişkili çalışmalar oldukça sınırlıdır. Türkçe literatürde seri, bu çalışmanın da yazarı Gizem Cengiz Tiryaki'nin (2025) *Hollywood Bilimkurgu Sinemasında Biyoteknolojik Distopyalar* adlı doktora tezinde biyoteknolojik distopyalar bağlamında incelenmiştir. Söz konusu tez çalışması, genetik manipülasyon ve biyoteknolojik müdahalelerin yarattığı distopik senaryolara odaklanarak serinin bilimkurgu türü içindeki konumunu tartışmaktadır. Bu makale ise yer yer tezdeki kuramsal tartışmalardan ve *Maymunlar Cehennemi* filmlerinin konu özetlerinden faydalanmakla birlikte tamamen farklı bir araştırma sorusu ve teorik çerçeve benimsemektedir.¹ Sonuç olarak mevcut akademik çalışmalar genellikle bilimkurgu sinemasının daha geniş temalarına odaklanmakta, *Maymunlar Cehennemi* serisini ise posthümanist düşünce ile birlikte ele alan çalışmalar bulunsa da bunlar oldukça sınırlı sayıda kalmakta ve serinin tüm filmlerini kapsamamaktadır. Bu çalışma, mevcut literatürden farklı olarak serinin tüm filmlerini (2011-2024) kapsayan bütüncül bir yaklaşım benimsemekte ve özellikle Türkçe akademik literatürdeki bu boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Özellikle 2024 yılında vizyona giren *Maymunlar Cehennemi: Yeni Krallık (Kingdom of the Planet of the Apes)* filminin akademik analize dahil edilmesi, çalışmanın güncelliğini ve özgünlüğünü artırmaktadır. Ayrıca, çalışma yalnızca filmlerin tematik içeriğine değil, sinematografik tekniklerin türcü ideolojileri nasıl pekiştirdiğine de odaklanarak popüler sinemanın ideolojik işleyişini somut örneklerle ortaya koymayı amaçlamaktadır.

İNSAN MERKEZCİ DÜŞÜNCE VE HAYVANA BAKIŞIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Ana akım Batı felsefesi, antroposentrik bir yaklaşım benimseyerek insanı merkeze yerleştirmiş, diğer türleri insana göre konumlandırmış ve türler arasında hiyerarşik bir yapı inşa etmiştir. Aristoteles'in *Politika* adlı eserinde ortaya koyduğu sınıflandırma sistemi bu anlayışın örneklerinden birini sunmaktadır. Aristoteles, insanı akıl ve konuşma yetisine sahip tek canlı olarak konumlandırarak doğadaki her canlının insanın hizmetinde olduğu görüşünü savunmuştur (Aristoteles, yak. MÖ 350/2017, I. Kitap, 1256b). Aristoteles'in bu

yaklaşımı, doğadaki tüm varlıkların teleolojik bir düzen içerisinde organize olduğu anlayışına dayanmaktadır. Filozofa göre,

bitkilerin hayvanlar için, hayvanların da insanlar için var olduklarına inanmamız gerekir. Evcil hayvanlar insanlar için gerekli besini sağlarlar, vahşi hayvanların büyük çoğunluğu da besin olarak ya da başka yönlerden işe yararlar ya da onlardan kıyafet ve başka şeyler yapılabilir. Eğer doğadaki her şeyin bir görevi olduğu düşüncemiz doğruysa, aynı zamanda doğadaki her şeyin insan için varolduğuna da inanmamız gerekir (Aristoteles, yak. MÖ 350/2017, I. Kitap, 1256b).

Margo DeMello'ya (2012) göre bu felsefi çerçeve ile Aristoteles, kendi sistemi içinde bir varlık hiyerarşisi oluşturmuştur. İnsanı *logos* ve konuşma yetisine, dolayısıyla etik bir varoluşa sahip tek hayvan olarak tanımlayarak canlılar hiyerarşisinin zirvesine yerleştirmiş ve bu hiyerarşi içerisinde insanın altında konumlanan hayvanların, kendilerinden üstün olan insanlara hizmet etmesi gerektiğini ileri sürmüştür (s. 378). Böylelikle, hayvanlarla ilgili felsefi sorgulamanın ilk kapsamlı ve sistematik örnekleri, Aristoteles'in politika, ahlak, retorik ve poetika gibi alanlarda kaleme aldığı eserlerinde görülmektedir. MÖ dördüncü yüzyılda geliştirdiği doğa felsefesi ile Aristoteles, yalnızca canlıların ilk sistematik sınıflandırmasını yapmakla kalmamış, aynı zamanda biyolojik gözlemlerini felsefi sorgulamalarla birleştirerek insan ve hayvan türüne dair düşünsel ayrımın temellerini atmıştır. Bu düşünce yapıları, Orta Çağ ve Aydınlanma Çağı süresince etkili olmuş, kısmen de on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına kadar geçerliğini korumuştur (Akıllı, 2017, s. 66).

Aristoteles'in (yak. MÖ 350/2017, I. Kitap) insan-hayvan ayrımındaki temel argümanı, aklını kullanma ve irade yetisinin yalnızca insanda bulunduğu iddiasına dayanmaktadır. Filozofun ifadesiyle, "insan dışında diğer hayvanlar akıllarını kullanma yoluyla değil de söz dinleyerek itaat ederler" (Aristoteles, yak. MÖ 350/2017, I. Kitap, 1254b). Bu yaklaşım, Batı düşüncesinde insan merkeziliğin felsefi zeminini oluşturmuş ve uzun yüzyıllar boyunca insan-hayvan ilişkilerinin teorik çerçevesini belirlemiştir. Aristoteles'in temellendirdiği bu antroposentrik yaklaşım, René Descartes'ın on yedinci yüzyıldaki radikal düalist felsefesiyle uç noktalara taşınmıştır (Akıllı, 2017, s. 5). Descartes (1637/1996), *Yöntem Üzerine Söylem*'in "Beşinci Bölüm"ünde hayvanları akıl yürütme yetisinden ve dili kullanma kapasitesinden yoksun görmekte ve bu nedenle onları yalnızca mekanik işleyişe sahip bilinçsiz varlıklar olarak konumlandırmaktadır. Ona göre, hayvanların davranışları akıl düzeyinde gerçekleşmez, yalnızca organlarının mekanik düzenlenişinden kaynaklanır. Descartes, insan yapımı makinelerle hayvanlar arasında bir benzerlik kurar, hatta maymun gibi bir hayvanın organlarına sahip bir makine yapılırsa ikisinin aynı doğada olmadıklarını saptayamayacağımızı söyler. İnsanı hayvandan ayıran iki temel özellik ise "akla" ve "konuşma becerisi"ne sahip olmaktır. Hayvanlar, örneğin papağanlar, sözcükleri tekrarlamalarına rağmen düşüncelerini aktaracak şekilde konuşamazlar. Bu durum onların "daha az akıllı" olduklarını değil, "hiç akılları olmadıklarını" gösterir. Sonuçta Descartes (1637/1996), hayvanları bilinçten yoksun, yalnızca doğal mekanizmalarla işleyen varlıklar olarak görür ve bu yaklaşımıyla onları saat gibi çalışan otomatlara benzetir (ss. 48-54). Akıllı'ya (2017) göre Descartes'ın bu görüşleri ile antroposentrik felsefi model köklü bir biçimde pekişmiştir (s. 68).

Descartes'ın (1637/1996) düalist yaklaşımı, birbirine indirgenemeyen iki farklı tözü (yer kaplayan ve düşünen) esas alır. Ruhu bedenden tamamen ayırır ve böylece ruhun ölümsüz olduğunu iddia eder (s. 60). Bu düalizm, insan varlığının iki temel bileşenini birbirinden keskin çizgilerle ayırmaktadır. Zihin; uzamsız, bölünmez ve rasyonel düşünce kapasitesine sahip olan düşünen töz kapsamında ele alınırken beden; uzamsal, bölünebilir ve mekanik yasalara tabi fiziksel bir varlık olarak kavramsallaştırılmaktadır (Descartes, 1637/1996, s. 193). Descartes, zihin-beden ayırımına dayalı olarak geliştirdiği bu perspektifle, hayvanları yalnızca mekanik işleyişe sahip varlıklar olarak görmüş ve böylece insan-hayvan arasında ontolojik bir uçuruma işaret etmiştir. Nitekim Gary L. Francione'nin (2000/2008b) vurguladığı gibi, bu bakış açısı, Descartes'ın canlı hayvanlarda yapılan deneyler sırasında gözlemlenen acı tepkilerini, “gıcırdayan bir tekerleğin” mekanik sesinden farksız görmesine yol açmıştır. Bu radikal indirgeme, hayvanların acı çekme kapasitelerini görünmez kılarak onlara yönelik her türlü sorumluluğun temelini sarsmış ve türcü bir etiğin önünü açmıştır (ss. 50-51).

Ancak Voltaire, Hume, Spinoza gibi bazı aydınlanma dönemi düşünürleri Descartes'ın bu görüşlerine eleştiri getirmiş, “hayvanların da insanlar gibi düşünce ve akla sahip olduğunu” (Hume, 1739/2009, s. 126), “hayvanların birer makine değil, duyguları olan canlılar olduğunu” (Voltaire, 1733/2007, s. 44), “zihin ve bedenin bir ve aynı şey olduğunu, yalnızca farklı sıfatlar altında kavrandığını” (Spinoza, 1677/2012, s. 154) iddia etmişlerdir. Singer'a (1975/2018) göre ise Batı'nın hayvanlara yaklaşımının temelinde Aristoteles'ten beri gelen Antik Yunan düşüncesinin yanı sıra dini yaklaşımlar da etkili olmuştur. Antik Yunan düşüncesi ve Yahudilik inancından gelen hayvanlara bakışla ilgili gelenekler, Hıristiyanlık düşüncesinde birleşerek Avrupa'da insan-hayvan ayırımına dair belirli bir bakış açısını beslemiş ve hayvanlarla kurulan ilişkilerin ahlaki çerçevesini uzun süre belirlemiştir. Daha aydınlanmacı bir bakış açısının ortaya çıkması ise Kilise'den bağımsız düşünürlerin etkisiyle kademeli olarak gelişmiş olmasına rağmen Avrupa'da on sekizinci yüzyıla kadar sorgulanmadan kabul gören bazı yaklaşımların izleri günümüzde hala varlığını sürdürmektedir (s. 288). Singer (1975/2018), insan merkezci bakışın tarihsel gelişimini üç döneme ayırır: Hıristiyanlık öncesi, Hıristiyanlık ve Aydınlanma sonrası. Singer'a göre, bu bakışın temelleri aslında Antik Yunan felsefesinde ve Yahudi kutsal metinlerinde atılmış, Hıristiyan düşüncesi ise bu iki kaynaktan gelen yaklaşımları sentezleyerek insan merkezci anlayışı sistematik bir temele oturtmuştur. Bu sentezin merkezinde, Yahudi kutsal metinlerinden alınan ve Hıristiyanlık tarafından da benimsenen Yaradılış anlatısı yer alır. Bu anlatıda insanın Tanrı suretinde yaratıldığı inancı, ona doğa üzerinde ayrıcalıklı bir statü ve tahakküm yetkisi kazandırmış, böylece Batı düşüncesindeki insan merkezci bakış açısının en güçlü meşruiyet dayanaklarından birini oluşturmuştur. Bunun yanında Kutsal Kitap metinleri, insanın hayvanlar üzerindeki tahakküm iddiasını besleyen öğretiler içermekle birlikte, Singer'ın (1975/2018) da altını çizdiği gibi, bu durum metinlerin bütününde tek ve sabit bir çizgide ilerlemez. Örneğin, Aden Bahçesi'ndeki ideal durumda insanlara hayvanları yeme izni verilmez. Bu izin, insanın “günahkâr” doğasıyla yeryüzüne indiği ve Nuh ile yapılan antlaşma sonrasında başlar. Benzer şekilde, ilk hayvan ölümünün Tanrı'nın insanlara derilerden giysi yapması veya Habil'in kurban sunması gibi

olaylarla olan bağlamı, konuya dair tek bir yorumu mümkün kılmaz. Ancak, nihai olarak Kutsal Kitap'ta, özellikle insanın Tanrı suretinde yaratıldığı ve ölümden sonraki yaşama yalnızca insan ruhunun layık görüldüğü fikri, kaçınılmaz olarak katı bir hiyerarşi inşa etmiştir. Bu öğretiler, insan hayatının kutsallığı fikrini güçlendirirken hayvanları ahlaki değerlendirmenin ikincil konumuna itmektedir. Singer'ın (1975/2018) işaret ettiği asıl kritik nokta, bu hiyerarşik yapıyı temelden sorgulayan güçlü bir karşı metnin Kutsal Kitap geleneği içinde yer almaması ve bu durumun insan merkezci bakışın yüzyıllar boyunca neredeyse sorgulanmaz kalmasına zemin hazırlamış olmasıdır (ss. 288-293).

Nihayetinde, Aydınlanma dönemiyle birlikte, Kilise'nin otoritesinden bağımsızlaşan düşünürler, hayvanların ahlaki bir değeri olup olmadığına dair yeni sorular sormaya başlamış ve insan merkezci yaklaşımın eleştirisi giderek artmıştır. Ancak bu eleştirel sesler, geleneksel düşünce kalıplarının aniden sona erdiği anlamına gelmez. İnsanı doğanın efendisi olarak gören anlayış, Aydınlanma döneminin sonlarına ve hatta on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına kadar etkisini sürdürmeye devam etmiştir. Dolayısıyla Aydınlanmanın, bir yandan günümüz hayvan etiği ve hakları tartışmalarının felsefi temellerini atarken, diğer yandan köklü geleneğin halen güçlü olduğu, ancak hayvanlara bakışta bir kırılma ve çeşitlenmenin yaşandığı bir geçiş sürecini temsil ettiği söylenebilir. İnsan-hayvan ikiliğine karşı o güne kadarki en güçlü meydan okuma ise on dokuzuncu yüzyılda Charles Darwin'in evrim teorisiyle gelmiştir. Darwin hem biyolojik yapıların hem de zihinsel kapasitelerin evrimsel süreçlerle açıklanabileceğini ortaya koymuş, böylelikle Descartes'ın keskin tür ayrımlarını da sorgulamıştır. Darwin (1871/2004), *The Descent of Man* adlı eserinde, zihinsel kapasitelerin evrimsel sürekliliğini vurgular ve "insan ile üst düzey hayvanlar arasındaki farkın, ne kadar büyük olursa olsun türden değil dereceden kaynaklanan bir fark" (s. 44) olduğunu iddia eder. Yani Darwin'e göre insan ve gelişmiş hayvanlar arasındaki fark nitelikten çok niceliksel bir farktır. Darwin, bu temel argümanını ampirik gözlemlerle destekleyerek hayvanların da karmaşık zihinsel süreçlere sahip olduklarını göstermeye çalışmıştır. Özellikle primatlar, köpekler ve bazı kuş türleri üzerindeki gözlemlerinde, hayvanların öğrenme, hafıza, sosyal zekâ ve hatta estetik değerlendirme kapasitelerine sahip olduklarını kaydetmiştir.

Darwin'in evrim teorisi, insan ruhunun Tanrı tarafından özel olarak yaratıldığına dair dini inancı ve Descartes'ın düalist anlayışını temelden sarsarak insanın doğadaki yerine dair yeni bir bakış açısı ortaya koymuştur. Zihinsel kapasitelerin doğal seleksiyon yoluyla geliştiğini savunan Darwin, bu sürecin hayvanlar için olduğu kadar insanlar için de geçerli olduğunu öne sürmüştür. Ayrıca Darwin (1871/2004), hayvanların sosyal davranışlarında gözlemlenen ahlaki benzeri tepkilerin, insan ahlakının da evrimsel kökenlerine işaret ettiğini belirtmiştir (ss. 71-72). Böylelikle Darwin'in düşünceleriyle birlikte insan-hayvan ayrımındaki mutlak sınırlar bulanıklaşmaya başlamıştır.

Sonuç olarak dini öğretilerin otoritesinin zayıflaması, Aydınlanma döneminin getirdiği eleştirel sorgulama ve nihayetinde Darwin'in sağladığı bilimsel kanıtlar, insan-hayvan ilişkisini düşünme biçiminde derin bir dönüşüm yaratmıştır. Fakat bu tarihsel kırılmalar, insanı merkeze alan düşüncenin kendisini sonlandırmamış, yeni kavramsal çerçevelerle yeniden üretilmesine neden olmuştur. Bu çerçevelerin en

belirleyici olanları, sırasıyla insanı akıl ve dil yetisiyle tanımlayan *logosentrizm* ve bir türün diğerine üstünlüğünü savunan *türçülüktür*. Bu iki kavram, insan merkezci düşüncenin çağdaş tezahürlerini anlamak açısından oldukça önemli görülmektedir.

İNSAN MERKEZCİ DÜŞÜNCENİN KAVRAMSAL TEMELLERİ: LOGOS MERKEZCİLİK (LOGOSENTRİZM) VE TÜRCÜLÜK (*SPECIESISM*)

“Logosentrizm, insan varlığını akıl, mantık, konuşma ve rasyonellik kapasiteleri temelinde hayvanlardan kategorik olarak ayıran bir düşünce sistemi” (Gergöy, 2024, s. 363) olarak tanımlanmaktadır. Bu düşünsel paradigma, dil ve söz anlamına da gelen *logosu* merkeze alarak insan ile diğer canlı türleri arasında ontolojik bir hiyerarşi kurma eğilimi göstermektedir. Bu hiyerarşinin felsefi temelleri, Martin Heidegger'in ölüm ve hayvansallık üzerine düşüncelerinde belirgin şekilde görülür. Heidegger'in Jacques Derrida'nın (1993) *Aporias* adlı eserinde aktarılan görüşlerine göre, hayvanların dil kapasitesinden yoksun olmaları, onların sonsuzluk bilincine erişememelerine ve dolayısıyla ölüm deneyimini insanlar gibi yaşayamamalarına yol açmaktadır (Heidegger 1959'dan akt. Derrida, 1993, s. 36). Bu perspektif, dilin yalnızca iletişimsel bir araç olmadığını, aynı zamanda varoluşsal farkındalığın da temel koşulu olduğunu öne sürmektedir. Ancak Derrida, Heidegger'in bu keskin ayrımını sorgulamakla kalmaz, onun dayandığı zemini de sorunsallaştırır. Derrida'ya (1993) göre, “ölümü anlamak” zaten dil aracılığıyla mümkündür. İnsanlar ölüm hakkında konuşabilir, onu kelimelerle tarif edebilir, ancak bu temsil, ölümün gerçek deneyiminin kendisi değildir (ss. 36-37). Buradaki kritik nokta, Derrida'nın Heidegger'i tamamen reddetmekten ziyade, onun argümanını genişletmesidir. Derrida'nın asıl amacı, hayvanın bir eksiğini vurgulamak değil, insana dair bu ayrıcalıklı deneyim iddiasının bile dil gibi kırılabilir ve sorunlu bir yapıya bağlı olduğunu göstermektir.

Felsefedeki logosentrizm, insanı akıl ve dil yetisiyle donatılmış bir varlık olarak tanımlayıp hayvanı ise akıl, konuşma, kültür ve ölüm bilinci gibi insani özelliklerden yoksun sayan güçlü bir gelenektir. Aristoteles'ten Lacan'a kadar uzanan bu anlayış, insanı merkeze alan bir bakış açısının temelini oluşturur (Derrida, 2002/2008, s. ix). Bu logosentrik düşünce yapısı, sinematik temsillerde de kendini göstererek görsel dil aracılığıyla insan-hayvan hiyerarşisini pekiştirir. Derrida'nın çalışmasında vurgulandığı gibi, dil kullanımı üzerinden kurulan bu ayırım, pratik sonuçları olan bir iktidar mekanizması olarak işlev görür. Böylelikle, dil kullanımının masum bir iletişim aracı olmadığı, aksine güç ilişkilerini ve hiyerarşik yapıları yeniden üreten bir mekanizma olarak işlev gördüğü ortaya çıkmaktadır.

Agamben'e (2002/2012) göre dil, insanı tanımlayan temel öğedir ve özneliliğin inşasında merkezi bir rol oynar. Bu perspektife göre insanın kendi türünü tanımlayabilme yetisi, aynı zamanda onun bu tanımın dışında kalan varlıklardan ayrılması anlamına gelir (ss. 31-33). Ancak Agamben'in (2002/2012) tespitine göre, “insanı hayvandan ayıran şey dildir; ama bu, insanın psikofizik yapısına dair doğuştan gelen doğal bir veri değildir, tarihsel bir üründür ve tarihsel bir ürün olması nedeniyle, tam anlamıyla ne hayvana ne de insana mal edilebilir” (s. 41). Bu durum, Agamben'in analizindeki merkezi ironiyi ve belirsizliği oluşturur. İnsan,

kendi kimliğini, doğal ve sabit bir gerçeklik olmayan, tarihsel olarak inşa edilmiş bir dil üzerinden kurar. Dil, insanı tanımlarken onu hayvansı tabanından yapay bir şekilde koparır, ancak bu kopuş asla tam ve kesin değildir, çünkü aradaki sınırın kendisi sabit değil, tarihsel ve değişkendir. “Konuşan insan” (*Homo Loquens*) ön varsayımı, “insan” ile “hayvan” olarak sabitlenmiş bu iki kutup arasındaki istikrarsız ve muğlak alanı temsil eder. Zira bu yapay ön varsayımın ortadan kalkma ihtimali, insanın hayvanlaşması ya da hayvanın insanlaşması gibi bir olasılığı da beraberinde getirir. Agamben’e göre bu iki kutup, kapatılamayan bir çatlağın farklı yüzlerini oluşturmaktadır (Agamben, 2012’den akt. Gergöy, 2024, s. 41). Bu belirsizlik, iktidarın müdahalesi için de elverişli bir alan açar. Biyoiktidar, “insan” ve “insan-olmayan” arasındaki bu hareketli ve tartışmalı çizgiyi yönetme yetkisini elinde tutarak işlerlik kazanır.

Bu bağlamda konuşmanın insan ve hayvanlar arasında ayırt edici bir kapasite olarak değerlendirilemez olması nedeniyle, bu kapasiteden hareket eden “antropolojik makine” insanı hayvanlar üzerinden tanımlarken kaçınılmaz olarak bir dışlama veya kapsama mekanizması ortaya çıkarmaktadır (Agamben, 2002/2012, s. 41). İnsan kavramının her seferinde önceden varsayılması bir belirsizlik alanı yaratmakta ve antropolojik makine bu alandan istifade ederek bir “istisna hali” üretmektedir. İnsan-hayvan ayırımından beslenen bu “istisna hali”nin oluşturduğu biyopolitika, toplumsal cinsiyetten ırk ayrımına değin çeşitli toplumsal, siyasal ve hukuki sorunlara süreklilik kazandırmakta ve ekolojik sorunları da derinleştirmektedir (Agamben, 2002/2012’den akt. Gergöy, 2024, s. 29). Bu süreç, dışlama mekanizmalarının nasıl birbirini besleyen ve güçlendiren yapılar oluşturduğunu göstermesi bakımından ayrıca önemlidir. Gergöy’e (2024) göre “dil bu ötekileştirici karakteri nedeniyle, söze dayalı anlatı türleri genellikle bir hayvanın ‘başkalığını’ başka bir şeyin temsiline dönüştürme eğilimi göstermektedir” (s. 361). Bu süreç, hayvanların özgül varlık biçimlerinin dilsel temsil düzeyinde nasıl manipüle edildiğini de ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak logosentrizm kavramı felsefe tarihinde, dilbilimde, psikanalizde ve diğer disiplinlerde farklı bağlamlarda tartışılmış olsa da bu çalışmada türçülük ve insan merkezilik sorunları açısından sinematik temsillerin bu hiyerarşiyi nasıl pekiştirdiği sorunu üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda logosentrizm, sinema dilinin görsel kodlar aracılığıyla insan-hayvan ayırımını nasıl yeniden ürettiğini anlamak için önemli bir araç olarak işlev görmektedir. Dolayısıyla, logosentrizmin yalnızca felsefi bir tartışma konusu olmadığı, aynı zamanda sinematografik temsillerin ideolojik işleyişini çözümlemede etkin bir rol oynadığı ve insan-hayvan ilişkilerinin popüler kültürde yeniden düşünülmesi için de merkezi bir kavram olduğu söylenebilir. Logosentrik temsillerin kültürel alandaki bu etkisi, etik alanındaki sistematik bir ayrımcılıkla da doğrudan bağlantılıdır. Bu bağlantı, Singer’ın “türçülük” (*speciesism*) kavramı merkezinde yürüttüğü etik tartışmalarla daha net anlaşılabilir.

Peter Singer ve Türçülük Kavramı

Türçülük kavramı, 1970 yılında İngiliz psikolog ve hayvan hakları savunucusu Richard D. Ryder tarafından ortaya atılmıştır. Bu kavram, insan türünün doğası gereği diğer türlerden üstün olduğu ve bu nedenle diğer duyarlı hayvanlara tanınmayan hak ve ayrıcalıklara sahip olduğu yönündeki yaygın inancı ifade etmektedir.

Ryder (1970/2010), bu terimi ilk olarak 1970'te Oxford'da özel olarak basılmış bir broşürde kullanmış (s. 1) ve bu kavram daha sonra hayvan hakları hareketinin temelini oluşturmuştur. Ancak kavram, Singer'ın *Hayvan Özgürleşmesi* adlı eseriyle popülerleşmiştir. Singer (1975/2018) bu eserinde türçülüğü, "bir kişinin kendi biyolojik türünün çıkarları lehine ve diğer biyolojik türlerin çıkarları aleyhine, önyargılı ya da yanlı davranması" (s. 53) olarak tanımlamıştır.

Singer'ın türçülük eleştirisi, on sekizinci yüzyılın İngiliz filozofu Jeremy Bentham'ın 1789 yılında yazdığı *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation* isimli eserinde somutlaşan faydacı etik yaklaşımına dayanır.² Bu eserinde Bentham, hayvanların ahlaki statüsüne dair öncü görüşler ileri sürmüştür. Bentham'a (1789/1823) göre hayvanlarla ilgili asıl sorulması gereken, akıl yürütme ya da konuşma yetisine sahip olup olmadıkları değil, acı çekip çekmedikleridir (s. 311). Singer (1975/2018) da buradan hareketle hayvanlarla ilgili temel ahlaki sorunun "akıl yürütebiliyorlar mı?" ya da "konuşabiliyorlar mı?" değil, "acı çekebiliyorlar mı?" olması gerektiğini savunmaktadır (s. 54). Singer'ın (1975/2018) Bentham'a referansla yaptığı bu vurgu, ahlaki değerlendirmede dilin belirleyici rolünü reddetmekte ve acı çekme kapasitesini merkeze almaktadır. Bu yaklaşıma göre, bir varlığın ahlaki açıdan dikkate alınabilmesi için acı ve haz duyabilme yetisine sahip olması gerekir. Singer (1975/2018), bu durumu taş örneği üzerinden açıklar:

Bir çocuk tarafından tekmelenmenin bir taşın çıkarlarına aykırı olduğunu söylemek anlamsızdır. Bir taşın çıkarları olamaz, çünkü taşlar acı çekemez. Ona ne yaparsak yapalım, taşa iyilik ya da kötülük yapamayız. Acı çekme ve haz duyma kapasitesi, bir varlığın çıkarları olduğunu söylemek için sadece gerekli değil, aynı zamanda yeterli bir koşuldur da; en azından acı çekmemenin bu varlığın çıkarına olduğunu söyleyebiliriz. Tekmelenmemek, örneğin bir farenin çıkarıdır, çünkü tekmelenirse acı çeker (s. 54).

Böylelikle Singer, rasyonalite ya da dil kullanımının hayvanları ahlaki değerlendirmemizden dışlamak için yetersiz gerekçeler olduğunu öne sürer, çünkü aslında yaşlılık, hastalık ya da kaza gibi sebeplerle bazı insanlar akıl yürütemez ya da konuşamazlar. Ancak bu durum onlara dışlayıcı bir şekilde davranmayı haklı çıkaramaz. Singer (1975/2018), kadınlara yönelik ayrımcılığın cinsiyetçilikten, siyahlara yönelik ayrımcılığın ırkçılıktan kaynaklandığını belirterek hayvanlara yönelik ayrımcılığın da türçülüğten kaynaklandığını iddia etmektedir (s. 39). Bu perspektife göre, siyahlar, kadınlar ve diğer gruplar için eşitlik talep ederken hayvanları bu kapsamın dışında bırakmak tutarsızlığa düşülmesine neden olmaktadır.

Türçü yaklaşımlar, özellikle acı çektirme ve öldürme bağlamında kendini göstermektedir. Singer'a (1975/2018) göre "hayvanat bahçelerine hapsedilen, gıda üretimi ya da tıbbi araştırmalar için yetiştirilen ve sonra da öldürülenler her zaman insan dışı hayvanlardır. Günümüzde hissetme yetisine sahip varlıklar arasında en acımasızca sömürülenler onlardır, bedenleri için zalimce kullanılırlar" (s. 12). Singer (1975/2018), insanların büyük bölümünün bir insana acı çektirmeyi ahlaken kabul edilemez buldukları halde, benzer bir acıyı bir hayvana çektirmekte sakınca görmediklerini ve böylelikle türçü bir yaklaşımı benimsediklerini belirtmektedir. Bu durum, sadece insan hayatının kutsal olduğu inancına dayalı bir türçülük anlayışı ortaya çıkarmaktadır (ss. 66-67).

Singer, *Hayvan Özgürleşmesi* eserinde hayvanların besin ve tıbbi araştırmalar adına kullanılmasının derinlemesine analizlerini sunarak türçülüğün günümüzde ne kadar yaygın ve sistematik olduğunu gözler önüne serer. Singer'a (1975/2018) göre, türçülük yalnızca bazı kötü niyetli bireylerin değil, toplumun büyük çoğunluğunun benimsediği bir ayrımcılık biçimidir. İnsanların çoğu, kendi türümüzün küçük çıkarları uğruna diğer türlerin en temel haklarını hiçe sayan uygulamalara bilerek veya bilmeyerek katkıda bulunur. Bunu bazen bu uygulamalara doğrudan destek vererek, bazen sessiz kalarak, bazen de vergileriyle bu sistemin sürmesine izin vererek yapar (s. 56). Bu doğrultuda türçülük kavramı, insan-hayvan ilişkisinin yeniden düşünülmesine önemli bir katkı sağlamıştır. Bu kavram, modern hayvan hakları hareketinin canlanmasında kilit bir kavram haline de gelmiştir. Singer'ın, Bentham'ın faydacı etiğinden hareketle geliştirdiği türçülük eleştirisi, ahlaki değerlendirmede tür üyeliğinden ziyade acı çekme kapasitesinin merkezi rolünü vurgulamakta ve böylece geleneksel insan merkezci düşünceye radikal bir eleştiri sunmaktadır. Böylelikle, günümüzde milyarlarca hayvanın maruz kaldığı sistematik sömürüyü de ahlaki açıdan sorgulamayı mümkün kılmaktadır.

Singer'ın faydacılık temelindeki türçülük eleştirisi, hayvanları ahlaki değerlendirmenin odağına taşınması açısından bir dönüm noktası olsa da güncel eleştirel hayvan çalışmaları tarafından çeşitli açılardan sorgulanmaktadır. Bu eleştirilerden ilki, Singer'ın "acı çekme kapasitesi" odağının, hayvan deneyiminin karmaşıklığını ve türlere özgü özerklik, toplumsallık ve ekolojik bağlam gibi boyutları yeterince dikkate almadığı yönündedir. Matthew Calarco (2015), hayvanlara yönelik şiddetin bireysel önyargılardan ziyade, cinsiyetçilik ve ırkçılık konularında da olduğu gibi "uzun vadeli tarihsel, dilsel, kurumsal, kültürel ve ekonomik güç sistemlerinin" bir sonucu olduğunu savunarak, Singer'ın yaklaşımını indirgemeci bulmakta ve hayvanları sosyo-politik bağlamlarından soyutladığını ileri sürmektedir (ss. 24-27). Bir başka eleştiri Singer'ın argümanının felsefi dayanağına yöneliktir. Shelly Kagan (2016), Singer'ın türçülük eleştirisinin, türçü sezgileri çürütmek için yeterli bir felsefi temel sunmak yerine, onu sadece bir "önyargıya" indirgediğini savunur (s. 1). Benzer şekilde, Jeroen Hopster (2019), insanların karmaşık bilişsel kapasiteleri ve toplumsal bağlılıkları nedeniyle, insan ve insan-olmayan hayvanların acılarının niteliksel olarak farklı olabileceğini, bu durumun da "Çıkarların Eşit Dikkate Alınması İlkesi"ni doğrudan uygulamayı zorlaştırdığını öne sürer (s. 12). Daha güncel bir perspektiften Kristian Cantens (2025) ise, Singer'ın türçülük karşıtı argümanında kullandığı ırkçılık ve cinsiyetçilik analogilerini sorunlu bulmaktadır. Cantens'e (2025) göre, tarihsel olarak marjinalleştirilmiş grupları hayvanlarla karşılaştırmak, onların insanlıktan çıkarılmasına hizmet eden bir etki yaratmakta ve bu anlaşmazlık salt bir değer farkından ziyade derin bir kavramsal meseleye işaret etmektedir (s. 652).

Görüldüğü üzere Singer'ın eleştirisi, hayvan etiği tartışmaları için sağlam bir zemin inşa etmiş olsa da konuya dair sorgulamanın sınırları burada kalmamıştır. Singer'ın öncülüğünü yaptığı bu eleştirel dalga, hayvan-insan ilişkisini yalnızca acı üzerinden değil, haklar, özerklik, politik temsil ve insan-olmayan öznellikler gibi çok daha geniş kavramlarla birlikte yeniden düşünmeye zorlayan yeni ve farklı teorik perspektiflerin de önünü açmıştır.

HAYVAN HAKLARI SÜRECİ VE İNSAN MERKEZCİLİĞİN SORGULANIŞINDA YENİ DÜŞÜNCELER

Hayvan haklarına dair ilk yasal düzenlemelerin kökenleri, on yedinci yüzyıl sonlarına kadar uzanan İngiliz hukuk geleneğine dayanmaktadır. Bu erken dönem düzenlemeler, büyük ölçüde hayvanların insanlar tarafından kötüye kullanımını sınırlamayı hedefleyen pragmatik önlemler olarak ortaya çıkmıştır. İngiltere Parlamentosu'nun 1488'de Londra surları içinde hayvan kesimini yasaklayan düzenlemesi, kentsel alanlarda halk sağlığı ve görgü kuralları kaygılarıyla şekillenmiştir. On üçüncü yüzyıldan itibaren yürürlüğe giren çeşitli yasalar ve 1635'te atların kuyruklarından bağlanmasının yasaklanması gibi düzenlemeler, alt sınıfların ayı oynatma, horoz dövüştürme ve boğa-köpek dövüşleri gibi geleneksel eğlence biçimlerini kısıtlamayı amaçlamıştır. Özellikle bu dönemlerde dikkat çekici olan, 1641'de İngiliz kolonisi Massachusetts'in ilk yasaları arasında yer alan ve insanların kullanımı için bakılan hayvanlara karşı zulüm ve şiddeti açıkça yasaklayan hükümlerdir. Bu düzenlemeler, yargıçlara ihlal durumlarında para veya hapis cezası verme yetkisi tanımıştır. Tarihsel olarak incelendiğinde, bu erken dönem hayvan koruma önlemlerinin özellikle ekonomik değeri yüksek at, koyun gibi çiftlik hayvanlarının korunmasına odaklandığı ve daha çok insan çıkarlarını gözetten pragmatik bir yaklaşım sergilediği görülmektedir (DeMello, 2012, ss. 398-399).

On yedinci yüzyıldan yirminci yüzyıla uzanan süreçte ise hayvan hakları düşüncesi, Aydınlanma düşüncesinin de etkisiyle felsefi tartışmalardan kitlesel hareketlere ve daha geniş hukuki düzenlemelere evrilmiştir. Bu gelişim, insan merkezci etik anlayışın sorgulanmasına ve hayvanların ahlaki statüsünün yeniden tanımlanmasına katkı sağlamıştır. On dokuzuncu yüzyılda sanayileşmenin yaygınlaşmasıyla birlikte hayvan refahına yönelik yasal düzenlemeler de artış göstermiştir. 1822'de İngiltere'de kabul edilen ve Martin Yasası olarak bilinen yasa (Cruel Treatment of Cattle Act), hayvanlara kasıtlı kötü muameleyi suç sayan ilk modern yasa olarak tarihe geçmiştir (Kean, 1998, ss. 33-34). Bu yasanın ardından 1824'te kurulan, "Hayvanlara Yönelik Şiddetin Önlenmesi Topluluğu" olarak Türkçeleştirebileceğimiz "Society for the Prevention of Cruelty to Animals", kısaca SPCA, hayvan hakları alanında faaliyet gösteren ilk organize sivil toplum kuruluşu olmuştur (Kean, 1998, s. 96). On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında ise Charles Darwin'in *The Expression of the Emotions in Man and Animals* adlı eseri, insan ve insan-dışı hayvanlar arasındaki duygusal benzerlikleri bilimsel olarak ortaya koyarak türler arasındaki ahlaki sınırları sorgulayan bir tartışma başlatmıştır (Kean, 1998, ss. 70-71).

Yirminci yüzyıla gelindiğinde hayvan hakları hareketi felsefi ve hukuki alanda önemli dönüşümler yaşamıştır. Özellikle Singer'ın yaklaşımı, hayvan deneyleri ve endüstriyel hayvancılık gibi uygulamalara karşı küresel bir hareketin doğuşuna da zemin hazırlamıştır. Aynı dönemde Tom Regan'ın (1983) *The Case for Animal Rights* adlı çalışması, hayvanların içsel değer taşıdığını ve bu nedenle haklara sahip olduğunu savunarak yeni bir perspektif sunmuştur. Yirminci yüzyılın son çeyreğinde ise, hayvan hakları mücadelesi hukuki alanda da büyük kazanımlar elde etmiştir. 1997'de kabul edilen Avrupa Birliği Hayvan Hakları Sözleşmesi, hayvanların hisleri olan varlıklar olarak tanınmasını sağlamıştır (sivildusun.net, 2019). Benzer

şekilde, 2002'de Almanya devleti, anayasasına hayvan haklarını koruyan bir madde ekleyerek hayvanlara anayasal koruma sağlamıştır (Akben, 2023, s. 1058).

İlerleyen yıllar da hayvan hakları alanında pek çok açıdan önemli dönüşümlere sahne olmuştur. Bu yüzyılda hayvan hakları örgütlerinin dijital aktivizm yöntemlerini etkin şekilde kullanmaya başladığı söylenebilir. Uluslararası örgütler, kamuoyunu bilgilendirme ve farkındalık yaratma stratejileri geliştirmiştir. Özellikle sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla birlikte, hayvan hakları konularında etiket (*hashtag*) kampanyaları aracılığıyla geniş kitlelere ulaşım imkânları artmıştır. Bu gelişmeler, sivil toplum alanında hayvan hakları hareketinin görünürlüğünü ve etkisini önemli ölçüde artırmıştır. Bu yüzyılda hayvan hakları hareketi aynı zamanda çevre koruma mücadelesiyle de birleşerek önemli bir değişim yaşamıştır. Bu dönemde iklim değişikliği ve hayvan özgürlüğü hareketleri ortak bir zeminde buluşmuştur. Araştırmalar, endüstriyel hayvancılığın dünya genelindeki karbon emisyonlarının %14,5'ine neden olduğunu göstermektedir (Food and Agriculture Organization [FAO], 2017). Bu verilerin hayvan hakları savunucuları ile çevre aktivistlerinin iş birliğini güçlendirdiği söylenebilir.

Ayrıca hayvan çalışmaları alanında yapılan güncel araştırmalar da insan merkeziliğin bilimsel temellerini sorgulamış ve hukuki alanda somut gelişmeler elde etmiştir. Haraway (2015), *The Companion Species Manifesto* adlı eserinde türler arası ortaklıklar kavramını öne sürerek insan ve insan olmayan varlıkların karşılıklı bağımlılığını vurgulamıştır. Francis De Waal'ın Türkçeye de kazandırılmış olan *Bonobo ve Ateist* (2013/2018), *İçimizdeki Maymun* (2005/2017), *Hayvanların Ne Kadar Zeki Olduğunu Anlayacak Kadar Zeki Miyiz?* (2016/2021) gibi primatların alet kullanımı, empati ve adalet duygusu gibi özelliklerini ortaya koyan çalışmalarını konu alan kitapları, insan ve hayvan arasındaki ayrımın bulanıklığını göstermeyi amaçlamaktadır. Benzer şekilde, Marc Bekoff ve Jessica Pierce'in (2017) *The Animals' Agenda: Freedom, Compassion, and Coexistence in the Human Age* isimli kitabı hayvanlarda görülen ahlaki davranışları inceleyerek ahlaki kapasitenin yalnızca insana özgü olmadığını tartışmaktadır. Bu çalışmalar sayesinde çeşitli hukuki adımlar da atılmıştır. Örneğin Arjantin'de 2014 yılında Sandra isimli bir orangutana "insan olmayan kişi" statüsü tanınmıştır. Kararda, Sandra'nın Arjantin'deki "özgürlük hakkına sahip ilk insan olmayan kişi" olduğu belirtilmiştir (BBC, 2019). Bu tanımlamanın, yine insandan yola çıkan bir tanımlama olarak insan merkezci düşünceyi sürdürdüğü söylenebilir, ancak yine de hayvanların hukuki statüsü bakımından önemli bir adım olarak görülmektedir.

Düşün alanında ise yirmi birinci yüzyılda posthümanist teorinin yükselişiyle birlikte, hayvanların ahlaki statüsüne ilişkin tartışmalar yeni bir boyut kazanmıştır. Cary Wolfe ve Braidotti gibi Türkçe literatüre insan sonrası ya da insan ötesi ismiyle geçmiş *posthuman* kavramını benimseyen yazarlar insan merkezci epistemolojinin reddedilmesi gerektiğini savunarak insan dışı varlıkların öznelliklerinin tanınması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu düşünsel arka plan ile birlikte yirmi birinci yüzyılda hayvan çalışmaları alanının disiplinler arası bir akademik saha olarak ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir.

İNSAN MERKEZCİLİK KARŞITI BİR TEORİ: POSTHÜMANİZM

Yirmi birinci yüzyıl, insan-hayvan ilişkilerinin posthümanist teorilerle kesişerek insan merkezci paradigmayı kökten sorguladığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Braidotti, (2013/2021) Türkçeye *İnsan Sonrası* olarak çevrilen eserinin giriş bölümünde posthümanizmi, insan dışı varlıkların öznelliklerini tanıyarak türler arasındaki etik ve ontolojik sınırları yeniden düşünen bir pratik olarak belirtmektedir. Bu düşünce biçimi, geleneksel hümanizmin insanı “doğanın efendisi” olarak konumlandırın anlayışını sorunsallaştırmaktadır (Wolfe, 2010, s. 62). Posthümanist düşünce, insan merkezci düşünceyi kibirli bularak dünyadaki tüm canlıların uyumlu bir şekilde birlikte yaşayabileceği yeni bir etik önerir. Bu yaklaşım, insanı doğanın efendisi olarak gören geleneksel anlayışın aksine, türler arası dayanışmayı vurgular (Braidotti, 2013/2021, s. 85). 1990’lı yıllardan itibaren yükselen ancak 2000’li yıllarla birlikte hem popüler hem de akademik tartışmalarda giderek daha fazla yer bulan biyoteknoloji ve onun getirdiği yeni olanaklar sayesinde gelişen insan ve insan dışı varlıkların yeni ilişkisi de posthümanist tartışmaların merkezinde yer alır.³ Braidotti ve Haraway, bu gelişmeleri ütopyik ve eleştirel bir çerçevede yorumlar. Onlar için asıl önemli olan, teknolojik ilerlemeden çok, türler, cinsiyetler ve kültürler arasındaki hiyerarşik sınırların ortadan kalkmasıdır. Diğer yandan biyoteknolojik müdahalelerin insan ve diğer varlıkların ilişkisine dair ortaya çıkardığı bu sorgulama, posthümanizm ile sıklıkla karıştırılan ancak ondan temelde ayrılan transhümanist bir perspektifi de şekillendirmiştir. Transhümanizm, insanın biyolojik ve zihinsel kısıtlarını nanoteknoloji, biyogenetik ve yapay zekâ gibi teknolojilerle aşarak geliştirilmiş bir insanlık haline evrilmesini hedefler; insanı aşmak yerine, insanı mevcut haliyle optimize etmeye ve nihayetinde onu daha üstün bir türe dönüştürmeye odaklanır (Humanity+, 2016). Buna karşın, biyoteknolojik dönüşümlerin insanın ontolojik bütünlüğünü bozduğunu ve insana zarar verdiğini iddia eden görüşler de bulunmaktadır. Tamar Sharon’a (2011) göre çağdaş biyoteknolojik gelişmeler doğa, yaşam ve insan gibi temel kategorilerde derin bir istikrarsızlık yaratır (s. 432). Bu bağlamda posthümanizm ve transhümanizm, geleneksel olarak kabul görmüş olan doğal-yapay, organik-inorganik gibi geleneksel ikilikleri kökten dönüştüren paradigmatik kırılmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gelişmeler ışığında biyoteknolojik müdahaleler ve genetik manipülasyon yoluyla insan ve insan-dışı varlıklar arasındaki ontolojik sınırlar, tarihsel olarak benzeri görülmemiş bir biçimde sorunsallaştırılmakta ve muğlaklaşmaktadır (Cengiz Tiryaki, 2025, s. 55)

Braidotti (2013/2021) her ne kadar insan ve insan dışı türler arasındaki sınırların bulanıklaşmasına olumlu bir perspektiften baksa da insanların alıştıkları düzenin değişmesine ilk önce genellikle olumsuz tepki verdiklerini belirtir. Zihne ve bedene yapılan biyoteknolojik müdahaleler başlangıçta insan benliğinin yok edilmesi gibi anlaşılabilir. Bu noktada yeni uygulamaların etik sonuçları dikkate alınmalıdır, çünkü insan değiştikçe insan hakları kavramı da değişecektir. Posthümanist geleceğin hem avantajları hem de riskleri vardır. Ancak temel tartışmalara bakıldığında, bu dönüşümün aşırıya kaçması durumunda ortaya çıkabilecek endişeler üzerine yoğunlaşıldığı görülmektedir (Braidotti, 2013/2021, s. 75). Braidotti'nin bu perspektifi, *Maymunlar Cehennemi* serisinin sinematik paradokslarını anlamak açısından kritik bir çerçeve sunar.⁴ İnsan

ve insan dışı türler arasındaki sınırların bulanıklaşmasının insanlık açısından bir felakete yol açması ve maymunların insanlaşması sürecinin korku ve endişeyle karşılanması, Braidotti'nin vurguladığı değişim direncini sinematografik olarak örnekleemektedir. Ancak asıl sorun, bu dönüşümün filmlerde insan merkezci ölçütlerle değerlendirilmesidir. *Maymunlar Cehennemi* serisindeki maymunların zekâsının yapay yollarla geliştirilmesi, posthümanist bir eleştiriden ziyade, insanı nihai referans noktası olarak alan antroposentrik bir ilerleme anlatısını andırmaktadır. Buradaki dönüşüm, türler arası hiyerarşiyi ortadan kaldırmak yerine, maymunları insan diline ve zekâsına eriştirerek onları bu hiyerarşi içinde yukarı taşıyarak insanı taklit eden bir üst insan modeli yaratmaktadır. Dolayısıyla seri, tematik düzeyde türler arası hiyerarşinin çöküşünü işlese de bu çöküşü anlatmak için kullandığı değer ölçütü -üstün zekâ ve dil- bizzat insan merkezcidir. Bu çelişki, anlatıyı posthümanist bir eleştiri olmaktan çıkarıp insan normlarını merkeze alan bir distopyaya dönüştürür. Bu seri gibi sinematik anlatılar, biyoteknolojik gelişmelerin türler arası hiyerarşiyi nasıl altüst edebileceğini ortaya koyarak insan ve insan dışı varlıklar arasındaki ilişkiyi ve insan merkezci bakış açısını yeniden düşünmeyi teşvik etseler de bu dönüşümlerin değerini insan merkezci ölçütlerle belirlemektedir. Bu durum, eleştirel gibi görünen popüler temsillerin dahi görsel kodlar aracılığıyla insan merkezci bakış açısını nasıl yeniden ürettiğine dair dikkat çekici bir örnek teşkil eder.

İnsan Merkezçiliğin Sinemadaki Kökenleri ve *Maymunlar Cehennemi* Serisi (2011-2024)

Sinematik temsiller, insan-hayvan ilişkisinin toplumsal algısını şekillendirmede kritik bir rol oynamaktadır. Sinemada insan merkezci bakış açısının gelişimi, John Berger'in (1977/2017) *Hayvanlara Niçin Bakarız?* adlı çalışmasında ifade ettiği gibi, hayvanların insanın "gösteri nesnesi" haline getirilmesiyle yakından ilişkilidir (ss. 36-37). Akira Mizuta Lippit'e (2000) göre, Muybridge'in hayvan hareketlerini fotoğrafladığı dönem aynı zamanda hayvanların gündelik yaşamdan uzaklaştırılmasının da başlangıcına işaret eder. Bu olgu, on dokuzuncu yüzyıl sonu ile yirminci yüzyıl başındaki hızlı sanayileşme ve teknolojik medyanın yükselişle çakışmaktadır (s. 23). Sanayi devrimiyle birlikte işgücünde hayvanlara olan ihtiyacın azalması, insan ve hayvan arasında yüzyıllardır süregelen karşılıklı ilişkiyi köklü bir biçimde dönüştürmüştür. Bu dönüşüm, hayvanların önce bir izleme nesnesi olarak hayvanat bahçelerine kapatılması, ardından sinemanın icadıyla birlikte tam anlamıyla bir gösteri aracına dönüştürülmesi süreciyle tamamlanmıştır (Berger, 1977/2017, ss. 33-37). Hayvanlar yalnızca tematik unsurlar olarak kullanılmakla kalmamış, aynı zamanda temsil ettikleri sembolik ve gerçek güçler nedeniyle teknolojik medya tarafından sahiplenilmişlerdir. Bu bağlamda sinema, hayvanların doğadan teknolojiye aktarılması sürecini en somut biçimde örnekleyen alan olarak öne çıkmaktadır. Dolayısıyla erken dönem sinemanın sıklıkla hayvanları tema edinmesi şaşırtıcı değildir. Nitekim hayvanlar yakın çevreden kaybolurken teknolojik yeniden üretimin aracılık ettiği dünyada yeniden görünür hale gelmişlerdir (Lippit, 2000, ss. 23-25). Bu durum, hayvanların fiziksel varlıklarının yerini teknolojik temsillerinin alması paradoksunu ortaya koymaktadır. Sinemanın bu sürece katkısı, hayvanları sadece izlenecek nesnelere olarak konumlandırması ve onların öznellik durumlarını görmezden gelmesidir. Lippit'in (2000) belirttiği gibi, sinema teknolojisi aslında hayvanları "elektriksel

hayvanlar” haline getirmiş, onları doğal bağlarından kopararak tekrar tekrar izlenebilecek görüntülere dönüştürmüştür (s. 187).

Berger ve Lippit’in kuramsal çerçevesinden hareketle, sinemada hayvan temsillerinin üç temel eğilim gösterdiği görülmektedir. Bunlar; western filmlerdeki atların sadece ulaşım aracı değil, aynı zamanda erkek kahramanın doğayla olan hiyerarşik ilişkisinin göstergesi olarak işlev görmesi (Tompkins, 1992, s. 94) gibi hayvanların insanın hizmetinde araçlar olarak temsil edilmesi, bilimsel objektifliğin korunduğunu iddia eden belgesellerde dahi doğanın insan kontrolü altında bir mekân olarak sunulması ve *Maymunlar Cehennemi* serisinde de olduğu gibi hayvanların insan özellikleri kazandıkça değerli hale gelmesi gibi hayvan öznelliğini yok sayan anlatı yapılarının kurulmasıdır.⁵ Ayrıca, özellikle animasyon filmlerde hayvan karakterlerin insan benzeri (antropomorfik) özellikler kazanması, insan merkezci bakış açısının tipik bir örneği olarak görülebilir. David Whitley (2012) *The Idea of Nature in Disney Animation: From Snow White to WALL-E* adlı çalışmasında, Disney filmlerindeki hayvan temsillerinin büyük bölümünün insan dilini konuştuğunu ve insan kıyafetleri giydiğini belirtir ve böylelikle bu temsillerin hayvan öznelliğini yok saydığını vurgular (ss. 2-8). Steve Baker’e (2001) göre ise tüm bunların yanında medyatik temsillerde hayvanlar, örneğin *Jaws* (1975) filmindeki gibi düşman öteki olarak birer korku nesnesi şeklinde konumlandırılır (ss. 167-170). Dolayısıyla hayvanların sinemadaki temsili bu bağlamlarda değerlendirildiğinde gerçek hayvan-insan ilişkilerinin yerini alan görsel temsillerin çoğunlukla antroposentrik ideolojileri pekiştirdiğini göstermektedir. Bu temsil örnekleri, görsel medyanın gerçekliği nasıl şekillendirdiğini ve toplumsal normları nasıl inşa ettiğini anlamamız açısından kritik önem taşımaktadır. Zira medya temsillerinin yalnızca eğlencelik hikayeler olduğunu düşünmek, bu temsillerin insan ve hayvan ilişkileri üzerindeki belirleyici ve hâkim olan ilişkileri pekiştiren etkisini göz ardı etmek anlamına gelmektedir. İnsan merkezci düşüncenin sinemadaki yansımaları, özellikle bilimkurgu türünde belirgindir. 2011 yılında bir yeniden çevrim olarak başlayan *Maymunlar Cehennemi* serisi de bu yansımaya sorgularken ironik bir şekilde tür temelli hiyerarşik kalıpları yeniden üretir.

Maymunlar Cehennemi film serisi (2011-2024)

2011 yılında *Maymunlar Cehennemi: Başlangıç (Rise of the Planet of the Apes)* ile başlayan film serisi, bilimkurgu sinemasının toplamda iki milyar doların üzerinde hasılat elde eden en popüler film serilerinden biri olup insan ve hayvan arasındaki geleneksel hiyerarşiyi sorgulayan bir film olarak karşımıza çıkar.⁶ Film, GenSys adlı bir ilaç şirketinin Alzheimer hastalığı için bir tedavi yöntemi bulmak amacıyla maymunlar üzerinde yaptığı deneylerle başlar. Laboratuvarlarda maymunlara karşı yapılan vahşi muamele, seyircilerin bu hayvanlarla empati kurmasını sağlar. Hikâyenin merkezinde ise gen terapisi uygulanan Caesar adlı bir şempanze yer alır. Deney çalışması yürüten şirket, beyin hücrelerinin kendini yenilemesini hedefleyen bir Alzheimer ilacı geliştirmeye çalışır. Fakat ALZ-112 adı verilen bu ilaç, maymunların zekâ seviyesinde bir sıçrama yaratır. Laboratuvarıda yaşanan bir kaza sonrası ise tüm maymunların öldürülmesine karar verilir. Ancak yeni doğan Caesar, araştırmacı Dr. Will tarafından kurtarılıp evlat edinilir. Genetik değişiklikler

sayesinde insansı bir bilinç kazanan Caesar büyürken sıradan bir evcil hayvan olmadığını fark eder ve kendi kimliğini sorgular. İnsanlar gibi düşünmeye, kendini sorgulamaya ve özgürlük istemeye başlar. Ancak insanlarla yaşadığı bir çatışma sonucunda tehlikeli bulunarak bir hayvan barınağına gönderilir. Burada gördüğü kötü muamele, onu diğer maymunlarla birleşmeye ve insanlara karşı ayaklanmaya iter. Dr. Will ise bu sırada araştırmalarını sürdürerek ALZ-112'yi geliştirip ALZ-113 adlı yeni bir formül yaratır. Bu güçlü ilaç, maymunların zekâsını daha da artırırken insanlarda ölümcül bir hastalığa, maymun gribine sebep olur. Bu sırada, ilaç sayesinde zekâları gelişen sirk ve hayvanat bahçelerindeki maymunlar bir araya gelir ve organize olur. Bundan itibaren Caesar, halkını zulümden kurtarıp doğal yaşam alanlarına götürmeye çalışan, güçlü ahlaki değerlere sahip, kararlı ve büyük bir misyonu olan tipik bir Hollywood kahramanı olarak ortaya çıkar. İlk film, Caesar'ın maymunları yani halkını özgürlüğe götüren kararlı ve ahlaklı bir lider olarak yükselişini anlatır.

Serinin ikinci filmi olan *Maymunlar Cehennemi: Şafak Vakti (Dawn of the Planet of the Apes)* (2014) ilk filmde yaşananlardan on yıl sonrasında geçer. İlk filmdeki maymun gribi insan nüfusunun büyük bölümünü yok etmiştir. Hayatta kalan az sayıda insan, harabeye dönmüş şehirlerde yaşam mücadelesi verirken Caesar liderliğindeki zeki maymunlar ormanda gelişmiş bir topluluk kurmuştur. Maymunlar artık konuşabilmekte, aile bağları kurabilmekte ve tıpkı insanlar gibi organize bir düzen içinde yaşayabilmektedir. İnsan uygarlığı neredeyse tüm kazanımlarını yitirirken Caesar liderliğindeki maymunlar insanlarla bilişsel açıdan eşdeğer bir konuma erişmiştir. Maymun topluluğu artık neredeyse tamamen insani özellikler göstermektedir. Film boyunca maymun topluluğu olumsuz bir şekilde tasvir edilmemektedir. Filmde maymunlar, geleneksel aile değerlerini savunan, ataerkil düzeni benimseyen ve ahlaki kurallara bağlı canlılar olarak sunulur. Maymun toplulukları, kurdukları ilişkiler sayesinde insan topluluklarıyla eşit seviyede konumlandırılır. İki grup arasındaki gerilim ise bir grup insanın maymunların yaşadığı ormana girmesiyle başlar. Bazı insanlar maymunlarla barış içinde yaşamak isterken bazıları onları tehdit olarak görür. Benzer şekilde, maymunlar arasında da insanlara güvenmeyenler vardır. Caesar savaş istemese de insan ve maymun toplulukları arasındaki yanlış anlaşılmalara çatışmayı kaçınılmaz hale getirir. Film, iki tür arasındaki güç mücadelesini ve Caesar'ın liderlik sınavını konu alır.

Üçüncü film *Maymunlar Cehennemi: Savaş'ta (War for the Planet of the Apes)* (2017) ise maymun gribi mutasyona uğrar ve insanlar konuşma dahil temel yeteneklerini kaybetmeye başlar. Maymunların ise tüyleri dökülmektedir ve daha da insansı bir görünüm kazanmaktadırlar. İnsan, Alzheimer hastalığı için bir tedavi bulma amacıyla çıktığı yolda istemediği de olsa kendi eliyle bir evrim süreci başlatmış ve bu süreçte kendi türünü geri plana itmiştir. Film, insanın kendi yaratımı üzerindeki hakimiyetini yitirmesinin sonuçlarını ele alır. İnsan, bir hayvan türünü kendi seviyesine çıkardığı için hayvana dönüşmek gibi bir cezayla karşılaşır. Bu yaklaşım, insan ve doğa arasındaki sınırların korunması gerektiğini vurgularken muhafazakâr ve tür temelli bir bakış açısı sunar. Filmde, insan topluluğunun kalan son askeri birliği, bir komutan liderliğinde maymunları yok etmek için saldırıya geçer. Caesar, ailesini kaybettikten sonra intikam peşinde koşar, ancak zamanla amacının sadece özgürlük olduğunu anlar. Maymunlar, insanlara karşı son bir savaş verirken bir yandan da

yeni bir medeniyetin temellerini atarlar. Filmin sonunda insanoğlu neredeyse yok olur. Maymun toplumu ise yeni medeniyeti kuracak üstün bir tür olarak ortaya çıkar. Filmlerde, insan seviyesinde bilinç kazanan varlıkların medeniyet kurabilmesi için belirli insani kavram ve değerlere sahip olması gerektiği sıkça vurgulanır. Sevgi, üzüntü, umut gibi duygular ve adalet, iş birliği, özveri gibi ahlaki prensipler önemli görülür. Örneğin seri boyunca Caesar'ın "maymun maymunu öldürmez" ilkesi temel bir ahlaki yasayı ortaya koyar. Bu temsiller, bir medeniyetin ancak insana özgü addedilen bu ahlaki temeller üzerinde yükselbileceği fikrini pekiştirir.

2024 yılında vizyona giren serinin son filmi *Maymunlar Cehennemi: Yeni Krallık (Kingdom of the Planet of the Apes)* ise *Maymunlar Cehennemi: Savaş'tan (War for the Planet of the Apes)* yıllar sonrasında geçer. Bu film Caesar'ın ölümünün ardından maymun krallığının nasıl şekillendiğini anlatır. Caesar'ın mirası sayesinde, maymun toplumu efsanevi liderlerinin izinden giderek daha da gelişmiş, bir tarım toplumu haline gelmiştir. İnsan türünün geriye kalan üyeleri ise hastalığın etkilerine rağmen ilkel de olsa varlığını sürdürmektedir. Bu filmdeki önemli noktalardan biri maymun toplumunun da kendi içinde bölünmüş olmasıdır. Maymunlar insan türüne yaklaştıkça yönetim biçimleri de insanlarınkine daha çok benzemeye başlamıştır. Bazı topluluklar eşitlik ve barış içerisinde yaşarken bazıları otoriter bir figür üretmiştir. Böylelikle güç istenci ve despotizmin de insan türünün doğal bir parçası olarak sunulmuş olması önemlidir. Filmdeki çatışma, Proximus Caesar adında kendini "yeni Caesar" ilan etmiş, despot bir şempanzenin kontrolünde olan bir topluluğun insanlardan kalan teknolojiyi ele geçirerek mutlak güç sahibi olmak istemesi ve diğer maymun kabilelerini boyunduruk altına almaya çalışmasıyla şekillenir. Maymunların insanlaşma süreci onların insanların şiddet araçlarını benimsemesiyle sonuçlanmıştır. Böylelikle anlatı, içerisinde insanlar konusunda da bir eleştiri barındırır fakat bu insan merkezci bir perspektifi aştığı anlamına gelmez aksine bu perspektif filme yansır. Maymunların geliştikçe olumsuz özellikler kazanması konusunda da ölçüt hala insandır. Filmin ana karakteri olacak olan ise barışçıl topluluğun içerisinde çıkan genç bir maymun olan Noa'dır. Noa, Proximus'un zulmünden kaçarken insanlardan kalan bir sığınağa ulaşır. Burada konuşma yetisini kaybetmemiş bir insan kızı Mae ile tanışır. İkisi, maymun ve insanların birlikte yaşayabileceğini kanıtlayan bir umut ışığı olur. Noa ve Mae, Proximus'un ordusuna karşı diğer maymun kabilelerini birleştirir. Proximus'un yenilgisi, maymunların insanların kindar mirasından kurtuluşunu simgeler. Sahne, güneşin altında özgürce yaşayan maymunlar ve hayatta kalabilen insanların barış içinde bir arada var olma umuduyla son bulur. Böylelikle film, seri boyunca gelgitli bir şekilde sürdürülen türler arası iş birliğinin mümkün olduğunu göstererek final yapar.

Toplam dört filmde oluşan bu serinin, aksiyona dayalı eğlencelik, popüler bir Hollywood bilimkurgusu olmasının ötesinde insan-hayvan hiyerarşisi üzerine bir hikâye sunması bakımından önemli olduğu görülmektedir. Bu çalışmada, seri özellikle üç temel kavramsal sorun üzerinden analiz edilecektir. İlk olarak antropomorfizm sorunu çerçevesinde maymun karakterlerin görsel temsillerinin insan özelliklerine yaklaştıkça nasıl "değerli" hale getirildiği analiz edilecektir. İkinci olarak logosentrizm bağlamında konuşma yetisinin sinematik olarak nasıl iktidar göstergesi haline getirildiği ve dil kullanımının zekâ ölçütü olarak

sunulması incelenecektir. Üçüncü olarak ise posthümanist ve transhümanist tartışmalar bağlamında filmlerin hayvan özgürleşmesini savunur görünürken aslında insan merkezci hiyerarşileri nasıl yeniden ürettiği ortaya koyulacaktır.

Zekâ, dil ve iktidar: Maymunlar Cehennemi serisinde türcü paradokslar

Maymunlar Cehennemi film serisi, yükselen maymun zekâsı karşısında insan türünün egemenliğinin sarsılmasını göstererek insan merkezci dünya görüşünün kırılmasını ortaya koymaktadır. İnsanların maymunları öteki, tehlikeli veya kontrol edilmesi gereken varlıklar olarak görme eğilimi, türcülük kurumunun işleyişini yansıtır. Singer'ın (1975/2018) vurguladığı gibi, “Daha zeki olmak bir insana başka insanları kendi amaçları doğrultusunda kullanma hakkı vermiyorsa, nasıl olur da genel olarak insanlara, insan olmayanları sömürme hakkı verebilir?” (s. 53). Bu perspektif, serinin merkezindeki etik sorgulamanın temelini oluşturur.

Seri boyunca zekâ çeşitli şekillerde tanımlanır, ancak her durumda zekânın değeri, maymunların davranışlarının insan pratiklerine ne kadar benzediğine göre ölçülür. İlk filmde bu durum, Caesar'ın insan kıyafetleri giymesinden anlaşılır. Kıyafet giymek, Caesar'ı diğer maymunlardan sembolik olarak ayırır ve onun insanlara olan benzerliğini vurgular. Caesar'ın primat barınağındaki ilk gününde, öfkeli bir maymun tarafından üzerindeki tişörtü yırtılır. Bu eylem, Caesar'ı sembolik olarak aşağı çeker ve onun bir insan değil, bir maymun olduğunu hatırlatır. Caesar, bu insanlıktan çıkarma eylemine direnmek için gömlek parçalarını sıkıca tutar ve onları battaniye ve yastık olarak kullanır. Ancak diğer maymunlara ALZ-113 ilacını enjekte ettikten sonra gömleği bırakır, çünkü artık tüm maymunlar insanlaşmaktadır ve kıyafetlerin onun diğerlerinden farklılığını simgelemesine gerek kalmaz. Kıyafet kullanımından daha da önemlisi, dil kullanımının bir zekâ ölçütü olarak sunulmasıdır. Böylelikle bu filmlerin altında yatan türcü mantık ortaya çıkmaktadır. Serinin ilk filminde Caesar'ın Dr. Will ile iletişim kurmak için işaret dilini kullanması, gerçek dünyada primatlara işaret dilinin öğretilmesine paraleldir ve bu da onların karmaşık zekâsını kanıtlar. İşaret diliyle isteklerini ve endişelerini ifade edebilmesi, Caesar'ın Dr. Will ile güçlü bir ilişki kurmasını sağlar. Özellikle bir sahnede, Caesar tasmalı bir köpek gördükten sonra “Ben bir evcil hayvan mıyım?” diye sorar. Onun bu düzeydeki iletişim kurabilme yeteneği, Caesar ile köpek arasındaki ayrımı vurgularken birini “zeki”, diğerini ise “zekâdan yoksun” olarak tanımlar (Parson, 2016, s. 96). İşaret dilinin kullanımına dair bu yaklaşım, zekâyı yalnızca insan merkezli ölçütlerle değerlendiren türcü bir bakış açısını yansıtmaktadır. Ayrıca film Caesar'ın “Hayır” (No!) kelimesini söylemesiyle zekâyı insan diliyle özdeşleştirmeyi sürdürür. Serinin devam filmlerinde de maymunlar konuştuğu insanlaşır, maymun statülerini ancak böyle aşarlar. Caesar'ın lider olmasında ve liderliğini sürdürmesindeki en etkili özelliği ise onun diğer maymunlardan daha düzgün İngilizce konuşabilmesidir. Dolayısıyla bu filmler, insan merkezliliğin temel argümanlarından olan logosentrizmi yücelterek tür temelli bakış açısını güçlendirir. Francione (2008a), hayvanların mal statüsü nedeniyle çıkarlarının sistematik olarak göz ardı edildiğini belirtir (s. 154). Bu doğrultuda ilk filmdeki laboratuvarlar, hayvanların insan çıkarları için metalaştırılmasının bir tasviri olarak okunabilir. Caesar karakterinin gelişimi ise, mal statüsünden özerk

özneliğe geçişin sembolik bir temsili olarak değerlendirilebilir. Bu ilişkisellik, geleneksel özne-nesne ikiliğini aşarak, türler arası etik bir çerçeve geliştirilmesi gerektiğini ortaya koyar. Serideki anlatı, aynı zamanda Haraway'in "yoldaş türler" (*companion species*) kavramını hatırlatır. Haraway'in (1985/2010) "yoldaş türler" kavramı, insan-hayvan ilişkisinin karşılıklı dönüşümünü savunur (ss. 234-235). Caesar'ın insanlarla kurduğu karmaşık ilişki, bu perspektiften okunabilir. İlk filmin başındaki insan karakterlerin maymunları sadece deney nesnesi olarak görmesi ile Caesar'ın büyüdükçe insanlara karşı geliştirdiği karmaşık duygusal bağ ve Caesar'ın seyircinin onunla empati kurabilmesine olanak tanıyacak şekildeki tasviri, türler arasındaki karmaşık ilişkiyi işlemektedir.

Serideki ALZ-113 adlı ilaç, geleneksel türcü hiyerarşinin işleyişini tersine çevirir: İnsanlar zekâlarını kaybederken maymunlar "konuşan özneler" haline gelir. Agamben'in (2002/2012) belirttiği gibi dil, insanı hayvandan ayıran şeydir, ancak bu ayırım tarihseldir ve sabit değildir (s. 41). Maymunların evrimsel bir sıçrama yaşaması, insana özgü kabul edilen bilinç, dil ve ahlaki faillik gibi niteliklerin türler arası bir geçişlilik göstererek sınırların nasıl akışkan olabileceğini sinematik olarak temsil eder. Bu dönüşümün, Haraway'in (1985/2010) "Siborg Manifestosu"nda vurguladığı insan-hayvan-makine sınırlarının silinmesiyle de paralellik gösterdiği düşünülebilir. Haraway (1985/2010), insan ile hayvan arasındaki sınırın giderek bulanıklaştığını tespit eder (s. 49). *Maymunlar Cehennemi* serisindeki genetik manipülasyonların bu sınır bulanıklığının distopik bir örneğini oluşturduğu söylenebilir. Öte yandan Haraway'in eleştirel yaklaşımı, türler arası ilişkileri sabit hiyerarşiler yerine karşılıklı oluşum süreçleri olarak kavramaktadır. Haraway'in (1985/2010) vurguladığı "yoldaş türler" kavramı, varlık sınıflamasının politik olduğunu ortaya koyarak insan ile hayvan arasındaki temel radikal sınırın politikliğini eleştirir (ss. 235-237). *Maymunlar Cehennemi* serisindeki maymunların "insanlaşma" süreci ise başta posthümanist bir dönüşüm gibi görünse de bu eleştirel potansiyeli tersine çevirir. Posthümanizmin türler ötesi bir etik ve ontolojik düzlemi hedeflemesine karşılık, serideki yöntemin insan merkezci değerleri onaylayan bir arka plana sahip olduğu görülmektedir. Bu durum, özellikle Nick Bostrom'un (2005) "A History of Transhumanist Thought" makalesinde tanımladığı anlamda transhümanist bir yaklaşımı andırır. Teknolojik ve bilimsel müdahale yoluyla insan kapasitelerinin genişletilmesi fikri, burada maymunlara uygulanır ve gelişme hep insani niteliklere doğru yönelir. Zekâ, dil ve rasyonalite gibi geleneksel olarak insana özgü kabul edilen özellikler, türler arası bir eşitlik yaratmak yerine hiyerarşik bir ilerleme anlatısı içinde norm haline gelir. Bu transhümanist arka plan, maymunların öznelik kazanma sürecinin insan yapımı bir ilaç aracılığıyla tasarlanmış olmasında, özgürleşmelerinin insanın askeri strateji ve şiddet araçlarını taklit etmeye bağlanmasında ve nihayetinde seyirci empatisinin maymunların giderek insansılaştıran bedensel temsilleri üzerinden kurulmasında somutlaşmaktadır. Böylelikle seri, insan merkezci ölçütlerin sinematografik olarak yeniden üretilmesine hizmet etmektedir. Öte yandan dünyanın en büyük hayvan hakları organizasyonlarından biri olan People for the Ethical Treatment Animals⁷ (PETA, 2015) serinin ilk filmi olan *Maymunlar Cehennemi: Başlangıç (Rise of the Planet of the Apes)* filmi, "sinema tarihinde duyarlı bir hayvanın bakış açısından anlatılan ve başrolde, insan benzeri özelliklere sahip, strateji geliştirebilen, organize

olabilen ve nihayetinde bir devrime liderlik edebilen ve izleyicilerin gerçek bir duygusal bağ kurabileceği bir karakter olarak yer alan ilk canlı aksiyon filmi” olarak olumlamıştır. Sorenson’a (2012) göre de *Maymunlar Cehennemi* serisinin ilk iki filmi, primatların yaşadığı sorunları öne çıkarmakta ve insan şiddetini gözler önüne sermektedir. Bu sayede duyarlı izleyiciler bu durumu diğer hayvanları da kapsayacak şekilde genişleterek tüm canlılara karşı ahlaki sorumluluklarını sorgulayacaklardır (s. 293).

Parson’ın (2016) analizi, *Maymunlar Cehennemi* serisinin ilk iki filmi, hayvanların insan zulmüne direnişini merkeze alan etkili anlatımları nedeniyle radikal bir hayvan özgürleşmesi söylemi içinde okumaya olanak tanır. Fakat, yalnızca bu odağa yoğunlaşmak, filmlerin aynı zamanda insan merkezci bir tahayyülü nasıl sürdürdüğüne dair eleştirel bir incelemeyi gölgeleyebilir. Parson’ın (2016) da işaret ettiği gibi, bu ikili yapı dikkatle değerlendirilmelidir (s. 91). Söz konusu ikilik, filmlerin temel çelişmesini oluşturur. Görünüşte bir özgürleşme anlatısı sunan seri, bu özgürleşmeyi maymunlara biçtiği değeri insana özgü kriterlerle tanımlayarak gerçekleştirir. Değerli ve uygar bir özne olabilmeleri için konuşmaları, kıyafet giymeleri ve insan teknolojisini kullanmaları gerekir. Zekâlarının nihai kanıtı, insan dilini edinebilmeleridir ve nihai zaferleri dahi, insan savaş stratejileri ile hiyerarşik liderlik modellerini taklitten ibarettir. Dolayısıyla bu temsiller, eleştirdiği sistemi yıkmak yerine, onaylamanın ötesine geçerek bir nevi taklit yoluyla içselleştirir. Sonuç olarak bu seri, insan ve hayvan ilişkisine dair posthümanist ve eleştirel nüanslar barındırır da temelde maymunların insanlaşma sürecini, dil ve zekâ gibi insan merkezli ölçütlerle değerlendirerek türcü mantığı yeniden üretmektedir.

SONUÇ

Bu çalışma, *Maymunlar Cehennemi* serisini, içinde barındırdığı insan merkezci bakışı ortaya çıkarmak amacıyla antropomorfizm, logosentrizm ve posthümanist paradokslar bağlamında analiz etmiştir. Elde edilen bulgular, serinin hayvan özgürleşmesini destekleyen eleştirel bir anlatı sunuyor gibi görünürken temelde insanı aşma iddiasını, zekâ, teknoloji, dil gibi insanı merkeze alan araçlar üzerinden tanımlayan transhümanist bir mantıkla işlediğini göstermektedir. Bu yaklaşım, posthümanizmin türler ötesi etik vizyonunun aksine, insan merkezci ve türcü bir dünya görüşünü pekiştirmektedir. Serinin analizi, birbiriyle iç içe geçmiş üç temel paradoksu açığa çıkarmıştır. İlk olarak maymun karakterlerin görsel temsillerinin insan özelliklerine yaklaştıkça değerli hale getirilmesi, serinin temel sinematografik stratejisidir. Caesar’ın kıyafetli temsili ve maymunların giderek insansılaştıran fiziksel görünüşleri, bu antropomorfik değerlendirmenin en belirgin örnekleridir. İnsanlaştıkça değerli hale gelme mantığı, Singer’ın eleştirdiği türcü yaklaşımın sinemadaki bir tezahürü olarak okunabilmektedir.

İkinci olarak filmlerin logosentrik yaklaşıma dayandığı görülmüştür. Konuşma yetisi, diyalogların dramatik ağırlığı, kamera açıları ve sahne kompozisyonları gibi sinematik öğeler aracılığıyla iktidarın nihai göstergesi haline getirilmiştir. Dil kullanımı, zekâ ve değer temel ölçütü olarak sunulurken, konuşabilen maymunlar “üstün” ve özne konumunda temsil edilirken konuşamayanlar ise “aşağı” ve edilgen bir konuma

yerleştirilmiştir. İlk filmde Caesar'ın "Hayır!" (No!) kelimesini söylediği sahne, sinematografik olarak kritik bir dönüm noktası olarak dramatize edilmiştir. Bu sahnede kameranın Caesar'ın yüzüne odaklanması, çevredeki sessizlik ve ardından gelen müzikal vurgu, dilin, varlığa gerçek bir öznellik kazandıran bir araç olduğu mesajını pekiştirmiştir. Serinin devam filmlerinde, Caesar'ın diğer maymunlardan daha düzgün bir İngilizceyle konuşabilmesi, hiyerarşinin temel göstergesi haline gelir. Yakın çekim teknikleriyle Caesar'ın konuşma anları vurgulanırken konuşamayan maymunlar daha uzak çekimlerle "kitle" olarak sunulur. Bu görsel kodlar, Agamben'in antropolojik makine kavramını sinematik düzeyde örneklemektedir: İnsan dışı varlıklar, ancak insani nitelikler sergiledikleri ölçüde özne statüsü kazanabilmektedir.

Üçüncü olarak ise serinin, türler arası hiyerarşinin çöküşü gibi posthümanist bir temayı ele alırken bunu transhümanist bir araçla işlediği görülmüştür. Serideki ALZ-113 ilacı, maymunları insanın konuşma, zekâ, stratejik savaş gibi logosentrik ve rasyonalist normlara yükselterek onları bu hiyerarşi içinde insanlaştıran transhümanist bir teknolojidir. Böylece, posthümanizmin hedeflediği türler ötesi bir etik ve eşitlik yerine, insanı referans alan bir iyileştirme projesi sunulduğu söylenebilir. Maymunların özgürleşme mücadelesinin savaş, hiyerarşi ve şiddet gibi insan tahakküm mekanizmalarını taklit etmesiyle sonuçlanması, bu çelişkinin en net göstergesidir. Aynı zamanda savaş, hiyerarşi ve şiddet, zekânın kaçınılmaz sonuçları olarak sunulurken insan merkezci iktidar yapıları meşrulaştırılmakta ve böylece insan tahakküm modelleri de maymunlar üzerinden doğallaştırılmaktadır. Seri, insanı aşma iddiasıyla başlayan öyküsünü, nihayetinde insanı taklit etme ve insan normlarını yüceltme noktasına evriltir.

Bu bulgular, popüler kültür ürünlerinin posthümanist söylemleri nasıl depolitize ederek ve araçsallaştırarak radikal potansiyellerini törpülediğini de göstermektedir. Sinematik temsillerin yalnızca masum eğlence araçları olmadığını, aksine mevcut iktidar ilişkilerini ve ideolojik kalıpları yeniden üretme potansiyeline sahip araçlar olduğunu ortaya koymaktadır. *Maymunlar Cehennemi* serisi, hayvan haklarına dair eleştirel bir söylem vaat etse de nihayetinde türcü mantığı transhümanist bir kılıfla yeniden üretmektedir.

Çalışmada yürütülen tartışmalar, iklim değişikliği, habitat kaybı ve endüstriyel hayvan sömürsünün küresel bir kriz haline geldiği çağımızda kritik bir öneme sahiptir. Popüler medyanın insan merkezci söylemleri nasıl beslediğini ve insan dışı varlıkları temsil biçimlerini anlamak, eleştirel medya okuryazarlığı için ciddi bir önem taşımaktadır. Nihayetinde, *Maymunlar Cehennemi* serisinin popülerliği, izleyicilerde belli bir farkındalık yaratma potansiyeli barındırsa da aynı zamanda insan merkezliliği sürdüren anlatı yapılarını normalleştirerek ideolojik bir çelişki yaratmaktadır. Bu çalışma, benzer temsillerin gelecekte posthümanist ve eleştirel hayvan çalışmaları perspektifinden daha incelikli ve eleştirel bir bakışla okunması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Yazar Beyanı | Author's Declaration

Mali Destek | Atıf Şekli: Gizem Cengiz Tiryaki, bu çalışmanın araştırılması, yazarlığı veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır. | Gizem Cengiz Tiryaki has not received any financial support for the research, authorship, or publication of this study.

Yazarların Katkıları | Authors's Contributions: Bu makale Gizem Cengiz Tiryaki tarafından tek başına hazırlanmıştır. | This article was prepared by Gizem Cengiz Tiryaki alone.

Çıkar Çatışması/Ortak Çıkar Beyanı | The Declaration of Conflict of Interest/Common Interest: Gizem Cengiz Tiryaki tarafından herhangi bir çıkar çatışması veya ortak çıkar beyan edilmemiştir. | No conflict of interest or common interest has been declared by Gizem Cengiz Tiryaki.

Etik Kurul Onayı Beyanı | The Declaration of Ethics Committee Approval: Çalışmanın herhangi bir etik kurul onayı veya özel bir izne ihtiyacı yoktur. | The study doesn't need any ethics committee approval or any special permission.

Araştırma ve Yayın Etiği Bildirgesi | The Declaration of Research and Publication Ethics: Gizem Cengiz Tiryaki, makalenin tüm süreçlerinde ViraVerita E-Dergi'nin bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyduğunu ve verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığını, karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde Vira Verita E-Dergi'nin ve editör kurulunun hiçbir sorumluluğunun olmadığını ve bu çalışmanın ViraVerita E-Dergi'den başka hiçbir akademik yayın ortamında değerlendirilmediğini beyan etmektedir. | Gizem Cengiz Tiryaki declares that he complies with the scientific, ethical, and quotation rules of ViraVerita E-Journal in all processes of the paper and that he does not make any falsification of the data collected. In addition, he declares that ViraVerita E-Journal and its editorial board have no responsibility for any ethical violations that may be encountered, and that this study has not been evaluated or published in any academic publication environment other than ViraVerita E-Journal.

KAYNAKÇA

- Agamben, G. (2012). *Açıklık: İnsan ve hayvan* (2. baskı). (M. M. Çilingiroğlu, Çev.). YKY. (Özgün eser basım 2002)
- Akben, D. (2023). Alman hukukunda ve Türk hukukunda hayvanların korunmasının karşılaştırılması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 25(2), 1047-1102. <https://doi.org/10.33717/deuhfd.1375617>
- Akıllı, S. (2017). Hayvan çalışmaları " insan-merkezci" olmaktan kurtulabilir mi? "İnsonsonrası" kuramların sundukları... *Şarki Edebiyat ve Sanat Dergisi (Ekoeleştirici Özel Sayısı)*, 1(2), 64-76.
- Aristoteles (2017). *Politika* (3. baskı). (F. Akderin, Çev.). Say Yayınları. (Özgün eser basım yak. MÖ 350)
- Baker, S. (2001). *Picturing the beast: Animals, identity, and representation* (2. baskı). The University of Illinois Press.
- Ball, W. (Yönetmen). (2024). *Kingdom of the Planet of the Apes* [Maymunlar Cehennemi: Yeni Krallık] [Film]. 20th Century Studios; Chernin Entertainment.
- BBC (2019, 28 Eylül). *Orangutan with human rights to begin new life in Florida*. <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-49856859>
- Bekoff, M. ve Pierce, J. (2017). *The animals' agenda: Freedom, compassion, and coexistence in the human age*. Beacon Press.
- Bentham, J. (1823). *An introduction to the principles of morals and legislation* (2. baskı). Clarendon Press. (Özgün eser basım 1789)
- Berger, J. (2017). *Hayvanlara niçin bakarız?* (2. baskı). (C. Çapan, Çev.). Tudem Yayınları. (Özgün eser basım 1977)
- Bostrom, N. (2005). A history of transhumanist thought. *Journal of Evolution and Technology*. 14(1), 1-25.
- Braidotti, R. (2021). *İnsan sonrası* (4. baskı) (Ö. Karakaş, Çev.). Kolektif Kitap. (Özgün eser basım 2013)
- Calarco, M. (2015). *Thinking through animals: Identity, difference, indistinction* (1. baskı). Stanford University Press.
- Cantens, K. (2025). Racism, speciesism, and the argument from analogy: A critique of the discourse of animal liberation. *Journal of Applied Philosophy*, 42(2), 652-667. <https://doi.org/10.1111/japp.12780>
- Cengiz Tiryaki, G. (2025). *Hollywood bilimkurgu sinemasında biyoteknolojik distopyalar* [Yayımlanmış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Darwin, C. (2004). *The descent of man and selection in relation to sex* (1. baskı). Penguin Classics. (Özgün eser basım 1871)
- DeMello, M. (2012). *Animals and society: An introduction to human-animal studies* (1. baskı). Columbia University Press.
- Derrida, J. (1993). *Aporias* (1. baskı). Stanford University Press.
- Derrida, J. (2008). *The animal that therefore I am* (1. baskı). (D. Wills, Çev.). Fordham University Press. (Özgün eser basım 2002)
- Descartes, R. (1996). *Yöntem üzerine söylem: Anlığın yönetimi için kurallar • « İlk felsefe üzerine meditasyonlar* (1. baskı). (A. Yardımlı, Çev.). İdea Yayınevi. (Özgün eser basım 1637)
- Food and Agriculture Organization. (2017). *Livestock solutions for climate change*. <https://www.fao.org/family-farming/detail/en/c/1634679/>
- Francione, G. L. (2008a). *Animals as persons: Essays on the abolition of animal exploitation* (1. baskı). Columbia University Press.
- Francione, G. L. (2008b). *Hayvan haklarına giriş: Çocuğunuz mu köpeğiniz mi?* (1. baskı). (R. Akman ve E. Gen, Çev.). İletişim Yayınları. (Özgün eser basım 2000)
- Gergöy, A. (2024). André Bazin'in sinema kuramında hayvanlar: Dil ve sinematografik dilin ayrımında. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 39, 359-370. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1465038>

- Haraway, D. (2010). *Başka yer: Donna Haraway'den seçme yazılar* (1. baskı). (G. Pular, Çev.). Metis Yayınları. (Özgün eser basım 1985)
- Haraway, D. (2015). *The companion species manifesto: Dogs, people, and significant otherness* (6. baskı). Prickly Paradigm Press.
- Haraway, D. (1988). Situated knowledges: The science question in feminism and the privilege of partial perspective. *Feminist Studies*, 14(3), 575-599. <https://doi.org/10.2307/3178066>
- Haupt, C. (2019). *Touching upon boundaries. An analysis of interspecies relationships in the planet of the apes novel, its cinematic adaptations and remake* (1. baskı). Grin Verlag.
- Henderson, P. (2015). The sun never set on the human empire: Haunts of humanism in the planet of the apes films . M. Hauskeller, T. D. Philbeck ve C. D. Carbonell (Ed.), *The palgrave handbook of posthumanism in film and television* (1. baskı, ss. 321-329) içinde. Palgrave Macmillan.
- Hopster, J. (2019). The speciesism debate: Intuition, method, and empirical advances. *Animals*, 9(12), 1-15. <https://doi.org/10.3390/ani9121054>
- Humanity+. (2016). *The transhumanist declaration*. <https://www.humanityplus.org/the-transhumanist-declaration>
- Hume, D. (2009). *İnsan doğası üzerine bir inceleme* (1. baskı). (E. Baylan, Çev.). Bilgesu Yayıncılık. (Özgün eser basım 1739)
- Internet Movie Database. (t.y.). *Rise of the Planet of the Apes*. Haziran 10, 2025, https://www.imdb.com/title/tt1318514/?ref=ls_t_7
- Internet Movie Database. (t.y.). *Dawn of the Planet of the Apes*. Haziran 10, 2025, https://www.imdb.com/title/tt2103281/?ref=ls_t_8
- Internet Movie Database. (t.y.). *War for the Planet of the Apes*. Haziran 10, 2025, https://www.imdb.com/title/tt3450958/?ref=ls_t_9
- Internet Movie Database. (t.y.). *Kingdom of the Planet of the Apes*. Haziran 10, 2025, https://www.imdb.com/title/tt11389872/?ref=rv_sr_srsrg_0_tt_5_nm_3_in_0_q_kingdom%2520of%2520the%2520planet
- Kagan, S. (2016). What's wrong with speciesism? *Journal of Applied Philosophy*, 33(1), 1-21. <https://doi.org/10.1111/jap.p.12164>
- Kean, H. (1998). *Animal rights political and social change in Britain since 1800* (1. baskı). Reaktion Books.
- Lippit, A. M. (2000). *Electric animal toward a rhetoric of wildlife* (1. baskı). University of Minnesota Press.
- Parson, S. (2016). Ape anxiety: Intelligence, human supremacy, and rise and dawn of the planet of the apes. A. George ve J. Schatz (Ed.), *Screening the nonhuman: Representations of animal others in the media* (1. baskı, ss. 91-100) içinde. Lexington Press.
- People for the Ethical Treatment Animals. (2015). *Rise of the planet of the apes*. <https://www.peta.org/features/rise-planet-apes/>
- Regan, T. (1983). *The case for animal rights* (1. baskı). University of California Press.
- Reeves, M. (Yönetmen). (2014). *Dawn of the Planet of the Apes* [Maymunlar Cehennemi: Şafak Vakti] [Film]. 20th Century Fox; Chernin Entertainment.
- Reeves, M. (Yönetmen). (2017). *War for the Planet of the Apes* [Maymunlar Cehennemi: Savaş] [Film]. 20th Century Fox; Chernin Entertainment.
- Ryder, R. D. (2010). Speciesism again: The original leaflet. *Critical Society*, 1-2.

- Sharon, T. (2011). A schizoanalysis of emerging biotechnologies: Renaturalized nature, the disclosed secret of life, and technologically authentic selfhood. *Configurations*, 19(3), 431-460. <https://doi.org/10.1353/con.2011.0024>
- Singer, P. (2018). *Hayvan özgürleşmesi* (2. baskı). (H. Doğan, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Özgün eser basım 1975)
- sivildusun.net. (2019, 18 Mart). #Birlikteyaşıyoruz "Avrupa'da hayvan hakları tarih şeridi" yayında. <https://www.sivildusun.net/avrupada-hayvan-haklari-tarih-seridi/> - :~:Text=1997 Avrupa Birliği'nin Hayvanları,Göz önüne alınmasını talep eder.
- Sorenson, J. (2012). Two films. *Journal Of Applied Animal Welfare Science*, 15(3), 289-293. <https://doi.org/10.1080/10888705.2012.683995>
- Spinoza, B. (2012). *Ethica* (1. baskı). (Ç. Dürüşken, Çev.). Kabalıcı Yayınları. (Özgün eser basım 1677)
- Tompkins, J. (1992). *West of everything the inner life of westerns* (1. baskı). Oxford University Press.
- Voltaire (2007). *Philosophical letters, or, letters regarding the English nation* (1. baskı). Hackett Publishing.
- Waal, F. (2017). *İçimizdeki maymun* (1. baskı). (A. Biçen, Çev.). Metis Yayınları. (Özgün eser basım 2005)
- Waal, F. (2018). *Bonobo ve ateist* (1. baskı). (Ö. Çelik, Çev.). Metis Yayınları. (Özgün eser basım 2013)
- Waal, F. (2021). *Hayvanların ne kadar zeki olduğunu anlayacak kadar zeki miyiz?* (1. baskı). (A.B. Kaya, Çev.). Metis Yayınları. (Özgün eser basım 2016)
- West, T. J. (2019). Going ape: Animacy and affect in rise of the planet of the apes (2011). *New Review of Film and Television Studies*, 17, 236-253. <https://doi.org/10.1080/17400309.2019.1602980>
- Whitley, D. (2012). *The idea of nature in Disney animation: From Snow White to WALL-E* (2. baskı). Ashgate Publishing.
- Wolfe, C. (2010). *What is posthumanism?* (1. baskı). University Of Minnesota Press.
- Wyatt, R. (Yönetmen). (2011). *Rise of the Planet of the Apes* [Maymunlar Cehennemi: Başlangıç] [Film]. 20th Century Fox; Chernin Entertainment.

¹ Tezde posthümanizm/transhümanizm tartışmaları biyoteknolojinin yarattığı distopik senaryolar bağlamında ele alınırken, bu makalede türçülük ve eleştirel hayvan çalışmaları perspektifinden insan merkezci ideolojinin sinematografik yeniden üretimi sorgulanmaktadır. Tezde filmlerin konusu ve hikayesi özetlenirken, bu makalede antropomorfizm ve logosentrizm kavramları merkeze alınarak, maymun karakterlerin görsel temsillerinin, dil kullanımının ve sinematografik tekniklerin türçü ideolojileri nasıl pekiştirdiği detaylı bir şekilde analiz edilmektedir. Ayrıca, bu çalışma 2024 yılında vizyona giren *Maymunlar Cehennemi: Yeni Krallık (Kingdom of the Planet of the Apes)* filmini de kapsayarak analizini genişletmektedir. Dolayısıyla bu makale, aynı film serisini farklı disiplinler bir perspektiften değerlendirerek Türkçe akademik literatürde türçülük ve posthümanist paradokslar bağlamında bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Tez ile makale arasındaki benzerlikler, her iki çalışmanın da aynı filmleri konu edinmesi ve posthümanist kuramsal çerçeveye değinmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak araştırma soruları, analiz yöntemleri ve teorik odak noktaları tümüyle farklıdır.

² Faydacı etik, ahlaki bir eylemin doğruluğunu veya yanlışlığını sonuçlarına göre değerlendiren bir yaklaşımdır. Bu etik kuramın özünde, insan doğasının iki temel güdünün yönetimi altında olduğu fikri yatar: haz ve acı. Bentham'a (1789/1823) göre, tüm eylemlerimizin nihai amacı hazzı artırmak ve acıyı azaltmaktır (ss. 1-3).

³ Biyoteknoloji, insan, bitki ve hayvan hücrelerinde bulunan biyolojik sistemlerin veya canlı organizmaların, teknolojik ilerlemeler sağlamak ve bu teknolojileri çeşitli alanlara uyarlamak için kullanılmasıdır.

⁴ *Maymunlar Cehennemi* serisi, Cengiz Tiryaki'nin (2025) *Hollywood Bilimkurgu Sinemasında Biyoteknolojik Distopyalar* adlı doktora tezinde biyoteknolojik distopyalar bağlamında incelenmiştir. Söz konusu tez çalışması, *Maymunlar Cehennemi* serisini Hollywood bilimkurgu sinemasında biyoteknolojinin yarattığı distopik senaryolar bağlamında ele almakta ve genetik manipülasyon, biyoteknolojik müdahaleler gibi bilimsel-teknolojik gelişmelerin sinematik temsillerini bilimkurgu türü içinde tartışmaktadır. Tezde posthümanizm ve transhümanizm kavramları, biyoteknolojik dönüşümler ve bunların yarattığı distopik gelecek senaryoları üzerinden incelenmektedir. Bu film serisinin biyoteknolojik distopyalar açısından detaylı bir okumasını yapmak isteyenler için bu doktora tezi önemli bir kaynak oluşturmaktadır.

⁵ Haraway'in *Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective* ve *Primate Visions: Gender, Race, And Nature In The World Of Modern Science* adlı çalışmaları bu konuyla ilgili önemli tartışmalar sunar. Haraway'e (1988) göre doğa ve hayvan belgesellerinde herşeyi gören tanrısal bir perspektif (*god trick*) benimsenir ve böylelikle doğa kontrol edilebilir bir alan olarak sunulurken aslında Batılı, erkek, beyaz öznelliğin bakış açısını evrenselleştirir (ss. 581-591).

⁶ Film serisinin hasılat bilgisi Internet Movie Database (IMDb) adlı web sitesinden alınmıştır.

⁷ Hayvanlara Etik Muamele için Mücadele Edenler